T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

19. YY. DA OSMANLI DEVLETİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ BİLİM ADAMLARI VE ESERLERİ

Tezi Hazırlayan
Husen HADZİ

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ahmet UĞUR

İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı
İslam Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2007
KAYSERİ

Prof. Dr. Ahmet UĞUR danışmanlığında **Husen HADZİ** tarafından hazırlanan **"19. yy.da Osmanlı Devletinin Bosna Eyaletindeki Bilim Adamları ve Eserleri"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

..11../..05.. / 2007

JÜRİ:

imza

Danışman : Prof. Dr. Ahmet UĞUR ....

Üye : Prof. Dr. Sabahattin SAMUR ....

Üye : Prof. Dr. Metin HÜLAGÜ ....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..22.. / ..06.. / ..2007.. tarih ve ....17........ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..22.. / ..06.. / ..2007..

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

ÖNSÖZ

Üniversite eğitimimi çok sevdiğim; sevmekle kalmayıp mensubu olmak istediğim Türkiyemde yapmak ve daha sonra da yüksek lisansımı da yaparak Balkanlarla ilgili bilgi birikimimin bir kısmını Erciyes Üniversitesine kazandırmak istedim.

Türk İslam Tarihi otoritesi olan Prof. Dr. Ahmet UĞUR Bey'le görüştüm, Kosova'lı olmam, Balkan dillerini bilmem sebebi ile benim 19. yy da Osmanlı Devleti'nin Bosna eyaletindeki bilim adamlarını ve eserlerini tesbit ederek üniversitemize kazandırmamı istedi. Bunun üzerine İslam Tarihinden Yüksek Lisans yapmak isteğime muvafık düşen bu araştırmayı yaptım.

Umarım bu çalışmam Balkanlar üzerinde nice çalışmaların başlangıcı olur. Bu naçiz çalışmam 19.yy da Bosna Hersek'te yaşamış bilim adamlarından bir kısmının hayatı ve eserleri hakkında bir derlemedir.

Balkanların tarihi ile alakalı bu tez çalışmamı yaparken kaynak bulmamda; tezimi tertip ve düzenlememde bana himmetini esirgemeyen başta tez danışmanım, hocam Sn. Prof. Dr. Ahmet UĞUR Bey'e ve Kıymetli Hocam ve Kayınpederim Ali Deniz Beyefendi'ye özellikle de eşim Gevher Nesibe'ye sonsuz teşekkürlerimi sunup arzetmeyi bir borç bilirim.

25.06.2007

Husen HADZİ

19. YY. DA OSMANLI DEVLETİNİN BOSNA EYALETİNDEKİ BİLİM ADAMLARI VE ESERLERİ

Husen HADZİ

ÖZET

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: Bosna Hersek'in siyasi ve coğrafi yapısı kısaca anlatılarak Macarlar ve Banlar döneminde Bosna Hersek incelenerek; Osmanlı döneminde Bosna Hersek ve Bosna Hersekteki kültür ve eğitim anlatılmıştır. İkinci bölümde ise: Osmanlı döneminde Bosna Hersek'te yetişen tarihci, şâir, edip, siyasetçi, kumandan, tasavvufcu, ilim ve bilim adamları ve bunların bilim dünyasına kattığı eserler incelenmiştir.

Çalışmanın temel kaynaklarını Osmanlı Müellifleri, Sicill-i Osmani, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi oluşturmaktadır. Bunun yanında değişik kaynak ve araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

Bosna Hersek eyaletinde yetişen ilim adamları Osmanlı'nın siyasi, ekonomik ve kültürel yönde gelişimine katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek .tarihci. ilim adami. 19.yüzyıl. osmanlı.

OTTOMAN IMPERIAL'S SCIENTISTS THAT LIVED IN BOSNIA HERZEGOVINA AND THEIR WORKS OF ART AT THE 19 CENTURY

Husen HADZİ

ABSTRACT

The thesis has been from two parts. In the first part Bosnia Herzegovina's political and geographical figures are explained shortly at the period of Hungarians and Bans, also examining Bosnia Herzegovina and culture, education of it in the period of Ottomans.

In the second part; historian, poet, author, politician, commander, sufismer, scientists are examined who lived in Bosnia Herzegovina at the Ottoman's period with together their works of art which has earned to science world.

The sources of this study are; Osmanlı Müellifleri, Sicilli Osmani, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Besides different sources and opuses has been checked for this research.

Scientists who lived in state Bosnia Herzegovina had contributed for political, economical and cultural developments.

Key words; Bosnia Herzegovina, Historian, Scientist, 19 Century, Ottoman.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

a.g.e	**:** Adı Geçen Eser
b-h	**:** Bosna Hersek
y.y	**:** Yüzyıl
v	**:** Vefât
ist	**:** İstanbul
bkz	**:** Bakınız
DİB	**:** Diyanet İşleri Başkanlığı
MEB	**:** Milli Eğitim Bakanlığı
TDV	**:** Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti geniş topraklara yayılmış; geniş coğrafyaya sahip bir ülkeydi. Hükümranlığı altında yer alan tüm bölgelerde İslam kültür, medeniyet ve ahlakının en iyi şekilde yerleşmesi ve yaşatılması için gerek bilimsel ve gerekse kültürel icapların hepsini yerine getirmiştir.

Bosna Hersek Osmanlı Döneminden önce 1137–1380 li yıllar arasında Macarların hakimiyeti altındaydı. 1380 li yıllarda Türklerin ilk akınları başlamış ve Osmanlının hakimiyetine geçmesi için alt yapı hazırlanmıştı.

Biz tezimizde, 19. yüzyılda Bosna-Hersek eyaletinde yetişmiş ilim adamları ve bunların bilim dünyasına kattığı eserleri inceleyeceğiz. Burada da, kişiler ele alınırken öncelikle Bosna-Hersek'te doğmuş ve yetişmiş olmalarına dikkat edeceğiz. Bununla birlikte olabildiğince açıklayıcı şekilde Bosna-Hersek tarihini de ele almaya çalışacağız.

Bu tezi hazırlamaktaki amacımız, genişlemiş Osmanlı topraklarında, özellikle balkan bölgelerinde bulunan yerlerde ilmi faaliyetlerin ne şekilde gerçekleştiği ve bu çalışmaların Osmanlı ve bilim dünyası açısından neler ifade ettiğini bulup, bunları açıklamaktır.

Tez çalışmasının, Osmanlı'nın ekonomik ve siyasi gücünü büyük oranda yitirdiği 19. yüzyılda, hala Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Bosna-Hersek bölgesinde yaşayan ilim adamlarının ne şekilde çalıştıkları ve ne gibi ürünler ortaya koyduklarını bulmakla, bu bölgede yaşayan Osmanlı vatandaşlarının ve dolayısıyla Osmanlı'nın bilim dünyasına neler kattığını ortaya çıkarmış olacağımızı umuyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOSNA HERSEK'İN COĞRAFİ YAPISI

Yüzölçümü 51.129 km² olan Bosna Hersek [1] Yugoslavyayı meydana getiren 6 Cumhuriyetten biri diğerleri: 1.Sırbistan (Kuzeyde Vojvodina muhtar vilayeti, Güneyde de Kosova muhtar bölgesi ile birlikte, 2.Hırvatistan, 3. Slovenja, 4. Makedonja, 5. Karadağ. Kuzeybatı Yugoslavya'da Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ arasında tarihi bir bölgedir.[2]

Nüfusu 4.000.000 civarında olup bunun % 39'unu Müslüman, %36'sını Sırp ve %17'sini Hırvatlar teşkil etmektedir. Başkenti Sarajevo resmi dili de Boşnakça'dır.

Önemli şehirlerinden bazıları şunlardır: Tuzla , Travnik, Bihaç ve Mostar.[3] Asıl Bosna (adını Bosna Nehrinden) almıştır yüzölçümü ise 42.060 km² dir. Güney kısmını teşkil eden Hersek'in yüzölçümü 9.690 km²'dir

Bosna Hersek dağlık ve denizden oldukça uzakta olan bir bölgedir. %50'si orman, %30'u tarla ve %17'si çayır ve meradır. Dinar dağlarının sıraları bu bölgede Sava nehri boyuna

---

[1] T.D.V. İslam Ansıklopedisi. İst. 1992. Bosna madd. c. 6. 297
[2] Türk Ansiklopedisi M.E.B. basım evi. İst.1969. Bosna madd. c. 7. 360
[3] A.g.e. 360

kadar uzanır. Batı tarafında yükseklikleri 2.000 m'ye kadar varan karstik dağlarla platolar vardır. Bu platolar içinde (Polje) adı verilen geniş ve çanak biçimli düzlükler açılmıştır.[4]

Bosna Hersek demir, kurşun, gümüş, linyit, tuz, ve maden suları ile zengin bir yer altı kaynağına sahiptir.

Bosna Hersek sularının hemen hepsi Kuzeye doğru ve Sava nehrinin kolları olan Una, Vrbas, Bosna, Drina ırmaklarıyla boşalır.[5]

Bosna Hersek'in iklimi mutedil, her mevsim yağışlı olması ile Orta Avrupa iklimini andırır.[6]

1. BOSNA HERSEK'İN SİYASİ YAPISI

1.1. Macarlar Hakimiyeti Öncesi Bosna Hersek

Daha taş devrinden meskun olduğu anlaşılan Bosna Hersek, çok eskiden beri türlü kavimlerin geçit yeri olmuştur. Bütün bu bölge Romalılardan önce başlıca İllyria kabilelerinin hakimiyeti altında bulunuyordu.[7] Bugünkü Bosna Hersek bölgesinde yaşamış İllyria kabilelerinden bazılarının en önemlileri şunlardır: Dalmati ki büyük ihtimalle de Dalmaçya kelimesi bu kabileden türemiştir. Bu kabile Bosna Hersek'in Batı bölgesinde yaşamıştır, Orta bölümünde ise Desitiyat kabilesi yaşamıştır. Bu bölgede yaşayan diğer bir önemli kabile de Liburni kabilesidir; bu kabile Bosna Hersek'in kuzeybatısında yaşamış ve tanınmış yağmacılar olarak bilinmektedirler.[8]

---

[4] A.g.e. 360
[5] A.g.e. 360
[6] A.g.e. 360
[7] Türk Ansiklopedisi. M.E.B. Basım evi İst. 1969 Bosna madd. c.7. 361
[8] http//bs.wikipedia.org/wiki/povjest_bosne_i_hercegovine

İllyria ile Romalılar arasında ilk ciddi savaş (229) tarihinde yapılmıştır. Uzun ve çetin savaşlarla itaat altına alındıktan sonra 4. yy. Romalılara bağlı kalan Bosna Hersek, önce İllirioum eyaletinin bir bölümü olmuş daha sonra da Dalmatia (Dalmaçya) adı ile Adriyatik denizinin kıyı bölgeleri ile birleştirilmiştir. Romalılar I. ve II. yy. da Bosna Hersek'in madenlerinden ve ılıcalarından faydalanmışlar, yollar yaparak ekonomi durumunu kuvvetlendirmişler ve burasını Pannonia'ya bağlamışlardır. II. ve III. yy. da Roma'da Pannonialı ve İllyrialı imparatorlar tahta çıkmıştır, Bunların en ünlüsü Diocletianus'tur. Büyük Roma imparatorluğu 395 yılında ikiye bölündüğü zaman Bosna Hersek batı imparatorluğunda kalmıştır.

VII.yy. da Bosna Hersek Avarların ve Slavların istilasına uğramış; bu istilalar bu bölgedeki Roma izlerini silmiş ve kıyı bölgesine bugünkü etnik durumunu vermiştir. Avarlar, İstanbul üzerine yaptıkları hücumda yenilinceye kadar buradaki slav kabilelerini idare altında tutmuşlardır (626). Bu tarihten sonra kuzeyden ve kuzeydoğudan gelen Sırp ve Hırvat istilaları, Avarların durumunu iyice sarsmıştır (640). Dalmaçya ve Bosna'ın bazı bölgelerine yerleşen Hırvatlar, Roma'dan Katolik dinini almışlar; Karadağ ve dolaylarına yerleşen Sırplar da Bizans misyonerlerinin telkiniyle Hristiyanlığı kabul etmişler ve Bizans kilisesi (Ortodoksluk) Roma kilisesinden ayrıldıktan (1059) sonra Ortodoks Mezhebinde kalmışlardır. Böylece aynı dili konuştukları halde, ayrı ayrı dinlere girmiş olan bu kavimlerin ortasında Bosna Hersek meydana gelmiş ve Avarlardan kalma bir teşkilat olan banlıklara bölünmüştür. Bosna Hersek halkı VII.-XII.yy. da Sırplarla Hırvatların mukadderatına bağlı olarak yaşamış onlarla beraber Bizans'a bağlanmış ve XII. yy. da Macarların hakimiyeti altına girmeye başlamıştır. 1137 yılında Bosna Hersek tamamıyla Macarlar hakimiyeti altına girmiştir.[9]

[9] Türk Ansiklopedisi. M.E.B. Basım evi İst. 1969 Bosna madd. c.7. 361-362

1.1. Macarlar ve Banlar Döneminde Bosna Hersek

1137 yılında, Macarlar Bosna Hersek'e hakim oldular ve Macar Kralı II. Bela, oğluna Bosna Dukası ünvanını vermiştir. Bununla beraber Macar istilası Sırp ve Hırvat şeflerinin nüfuzunu kırmamış, halkın adetlerini, yaşayışını değiştirmemiştir.

Bosna Hersek Roma Katolikliği ile Bizans Ortodoksluğunun çarpıştığı yer haline gelmiş ve bu iki dinin arasında kalan bu bölgede Bogomillik denilen bir mezhep türemiştir. Bu mezhep, papalar, Macar kralları ve Sırp şefleri tarafından yok edilmek istenmişse de ortadan kaldırılamamış, hatta gittikçe genişlemiş ve Bosna Hersek voyvodaları bu mezhebe girmişlerdir. Bosna Hersek'in Macar nüfuzu altına girdiği 1137 yılından 1878' e kadar ki tarihi altı devreye ayrılabilir.[10]

1) 1197-1251 yıllarında Banlar tarafından idare edilmiştir. Bu devirde gelen dört Banın en ünlüsü Ban Kulin'dir (1180-1204). Onun zamanın Bosna Hersek için bir sükunet ve refah devridir.[11] Fakat 12. yy. sonlarına doğru Ban Kulin hakkında birtakım olumsuz olaylar ortaya çıkmaya ve dinsizleri koruduğunu iddia etmeye başladılar. Ölümünden sonra iç karışıklılar çıkmış, Katolik partisi ile Papalığın şiddetli mücadele ve takiplerine rağmen gittikçe gelişen Bogomil mezhebi mensuplarının kurduğu parti arasında geçimsizlikler başlamış sonunda Milli Bogomil fırkasının adamı olan Matej Ninoslav idareyi eline almıştır. Memleketini çok iyi idare eden bu hükümdarın ölümünden sonra (1250-1260) yerine Ban Stjepan I. (1290) gelmiştir. Bosna Hersek Macarların tehdidi altında kalmıştır. 1314 yılına kadar süren bu devirde Banların otoriteleri iyice zayıflamıştır. Bu yüzden Bosna Hersek'te küçük Banlıklar ortaya çıkmıştır.[12]

2) Bu küçük Banlar (1251-1314) yılları arasında Bosna Hersek'in muhtelif kısımlarında, Macarların nüfuzu altında hüküm sürmüşlerdir. Bunlar arasında özellikle Soli (Tuzla) ve Usora (Ozora) Banları anılmağa değer.

[10] Türk Ansiklopedisi. M.E.B. Basım evi İst. 1969 Bosna madd. c.7. 362
[11] A.g.e. 362
[12] A.g.e. 362

3) (1314-1377) yılları arasında Bosna Hersek idaresi Kulin kabilesinden Priyezda'nın ahfadından Kotroman sülalesinin eline geçer. Bu soyun ünlü hükümdarı olup 30 yıl hüküm süren Stjepan II. Kotromaniç. Şubiçi ailesi ''Bosna Banlığı'' ünvanını almak ve tüm Bosna bölgesinde hüküm sürmek istediler, fakat bu duruma Stjepan II Kotromanoviç engel olur ve Bosna bölgesinden çıkarır. Ölümünden sonra (1353) henüz 15 yaşında olan yeğeni Tvrtko I. Kotromanoviç [13] yaşından dolayı, başlangıcta birtakım sıkıntılar yaşamasına rağmen kendi yerini korumasını bildi ve birçok bölgeyi de ele geçirdi.

4) Böylece Bosna Hersek tarihinin yeni bir devresi başlamıştır. 1377'den 1463'e kadar süren ve Bosna krallığı ile St. Sava dukalığı hakimiyeti zamanına rastlayan bu devrenin başında Tvrtko I, Macar kralı Nagy Layos'un ölümü üzerine (1382) Macaristan'ın ve Hırvatistan'ın güneyindeki ayaklanmalardan faydalanarak topraklarını genişletmiş , Zara şehri dışta kalmak üzere, Dalmaçyayı kendine bağlamış ölümünden sonra gelen birkaç kral idareyi geliştirememiştir.

Bosna Hersek, XV. yy. ikinci yarısından sonra düştüğü karışıklık durumundan kurtulamamış ve az sonra Osmanlı Hakimiyeti altına girmiştir. (1483)

5) Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u alıp Bizans İmparatorluğunu yıktıktan (1453) sonra Bosna Hersek işleri ile de uğraşmaya başlamış ve sonunda burasını Osmanlı Devletine katmıştır.(1463). Bundan sonra da Bosna Hersek'in kuzey kısmını ele geçiren Macarlar, nüfuzlarını burada bir müddet devam ettirmişlerdir. Fakat Kanuni Sultan Süleyman zamanında Bosna Hersek, tamamıyla Osmanlı Hakimiyeti altına alınmıştır.(1528)

6) Bosna Hersek'in Osmanlı Devletinin bir eyaleti olarak idare edildiği son devrede 1585-1878, halkın yaşayışına ve eski imtiyazlarına dokunulmamış fakat halkın çoğu, bu arada zengin tabaka da Müslüman olmuştur.

---

[13] http//bs.wikipedia.org/wiki/povjest_bosne_i_hercegovine

Bosna Hersek halkı Macarlara karşı gösterdiği düşmanlığı, Osmanlılara karşı göstermemiş, hatta Macaristan'a yapılan seferlerde Osmanlı safları arasında yer almıştır. Bunda, Osmanlı'nın adaletli, hoşgörülü idaresinin büyük rolü olmuştur.

1.3. Osmanlı Döneminde Bosna Hersek

Osmanlı Devleti ile Boşnaklar arasındaki münasebetler I. Kosova Savaşı'ndan önce başlamış, Balkanlar'da Türkler aleyhine oluşturulan Haçlı ordularına yardım etmişlerdir.

1380'li yıllarda, Türkler, bizzat Sırbistan'a akınlarda bulunmaya başlamış; 1388'de bir grup Türk akıncısı Bosna yönetimindeki Hun (Hersek) bölgesine girmiştir. 1389 yılında Tvrtko'nun eski Sırp müttefiki olan Lazar, Türkler'in yönetimi altına girmeyi reddederek, komşu ülkelerdeki müttefiklerinden yardım istemiştir.
Kosova'da (1389) Türklere karşı Sırplarla birlikte savaşan ve yenilen Bosna kralı Tvrtko'nun ölümünden sonra Macarlar'ın Bosna Hersek'teki siyasi nüfuzu yeniden artmıştır. Macar nüfuzunun artması demek, Katolik baskısının de Bosnalılar üzerinde ağırlaşması demektir.

1391' de müstakil bir krallık haline gelen Bosna'ya karşı ciddi Osmanlı hücumları, 1392'de Paşa Yiğit Bey tarafından Üsküp'ün alınmasından sonra başladı. 1414 Temmuz'unda Evrenos-Zade Gazi İshak Bey, akıncıların başında Bosna topraklarına girdi. Bu ünlü akıncı beyi, ertesi yıl da Sava Nehri'ni aşarak Hırvatistan topraklarında at koşturdu. Bosna'yı Macaristan topraklarına katmak isteyen Sigmund'un ordusu ile İshak Bey'in kuvvetleri Doboj Meydan Muharebesi'nde karşı karşıya geldiler. Sigmund bozguna uğradı. II. Tvrtko'nun (1421-1443) direnişine rağmen Bosna 1435'ten itibaren Türklere vergi ödemek zorunda kaldı.[14]

XV. yy.ın ikinci yarısında Osmanlılar, bugünkü Saraybosna bölgesini de içine alan Hoddjed kasabası ve civarında güçlü bir uç sahası, askeri bölge meydana getirdiler. Burası,

---

[14] http//sancak.ihh.org.tr

Voyvoda ünvanını taşıyan İshak Bey'in Oğlu Üsküp Bey'i İsa Bey tarafından idare ediliyordu. Civarında Osmanlı Vassa'lı Bosna beyleri bulunduğundan bu bölge çift taraflı olarak kontrol altına alınmış durumdaydı.

Bu sıralarda Bosna tahtı, Batı'nın desteğine güvenen fakat Osmanlılar'a haraç ödemeyi de sürdüren Stjepan Tomas (1443-1461) tarafından işgal edilmişti. Papa ise Osmanlılar'a karşı desteğini talep eden kralın hem Katolik olmasını hem de 'Sapmış' olarak nitelendirdiği derin kök salma eğilimi gösteren ve yerleşik bir kilise haline gelen yeni mezhebin mensuplarını ortadan kaldırmasını istedi. Kral da bu grupların takip ve katlini emretti.

Böylece ortaya çıkan sosyal karışıklıklar Osmanlı nüfuzunun yayılması için önemli bir fırsat teşkil etti. Kralın oğlu Stjepan Tomaşeviç ile Sırp prensesi arasındaki evlilik Sırp despotluğu ve Bosna Krallığı'nı birleştirme teşebbüsü ise despotluk merkezi Smederevo'nun 1459'da Osmanlılar tarafından fethiyle neticelendi. Son Bosna Kralı Tomaşeviç (1461-1463) Batı desteğine güvenerek Osmanlılar'a haraç ödemeyi reddedince, Bu durum tabi bir hükümdar olmaktan çıktığı anlamına geldiğinden, Fatih Sultan Mehmed idaresindeki Osmanlı ordusu tarafından süratle Bosna'nın fethi tamamlandı.[15]
Tuna Nehri'nin güneyindeki bütün Avrupa topraklarını kendi devletinin sınırları içerisinde görmek isteyen Fatih Sultan Mehmed için Bosna'nın ayrı bir önemi vardı. Çünkü kuvvetli bir deniz devleti olan Venedik Cumhuriyeti'nin tehdit edilebilmesi için Bosna topraklarına sahip olmak şarttı.

Fatih Sultan Mehmet'in 1463'te Bosna'yı fethini takip eden yıllarda Boşnak halkı kitleler halinde Müslüman olmaya başladı. Bu şekilde 16. yy.ın sonuna kadar Boşnakların %80'i müslüman oldu. Boşnaklar'ın kitleler halinde Bogomil inancından vazgeçerek İslam'a girmelerinin en önemli sebebi şüphesiz Osmanlı Devleti'nin fetih sonrası bölgede tesis ettiği adil yönetim idi.[16]

---

[15] T.D.V. İslam Ansıklopedisi. İst. 1992. Bosna madd. c. 6. 298
[16] http//sancak.ihh.org.tr

Osmanlı'nın Bosna'da ilk vergi mükellef sayımı yapıldığı 1468 tarihine bakıldığında ilk beş yılı Boşnakların İslam'a geçişinin çok sayıda olmadığını görürüz. 1520 tarihinde yapılan ikinci vergi mükellef sayımına bakıldığında Boşnaklar'ın %45'inin İslam Dinini kabul ettiklerini görmekteyiz. 1624 tarihinde yapılan bir diğer vergi mükellefi sayımına göre Bosna'da yaklaşık olarak 150.000 Katolik, 75.000 Hristiyan ve 450.000 Müslüman Boşnak yaşadığını görmekteyiz.

Bu duruma bakıldığında Bosnalı Müslümanların İslam Dinine geçme süreçlerinin bir gecede değil yaklaşık olarak 100 yıl içerisinde gerçekleştiği görünmektedir.[17]

Osmanlı döneminde Bosna'nın diğer devletlere nazaran daha yüksek bir değere sahip olduğunu görmekteyiz.[18]

Yeni fethedilen bu bölgede bir sancak kuruldu ve sancak beyliği Minnetoğlu Mehmed Bey'e verildi. Sancak 1463'te yeni kurulmuş olan Bosna Sancağına bağlandı. Bosna ise Rumeli Beylerbeyliği'nin bir parçası oldu. Bosna Sancağının merkezi ise 1550 yılına kadar Saraybosna olarak kalmıştır. Bu tarihten sonra merkez Travnik'e taşınmıştır

Osmanlı yönetimi Bosna Hersek'in sosyal ve idari yapısında önemli değişmelere neden olmuştur. Her şeyden önce 17.yy.a gelindiğinde Bosna nüfusunun dörtte üçü Müslüman olmuştu. Bosna ve Karadağ'da, Osmanlı devlet mülkiyet sistemi'nin de devlet Töre'sinin de etkileri, buralarda siyasi-toplumsal kültürü 'Klasik' feodalite damgasını daha çok taşıyan özellikle Habsburg egemenliğindeki diğer bölgelerinden farklılaştırdı.

Yerli beylerin despot rejimi altında yaşayan halk, Osmanlı'nın bölgeye sunduğu tımar sistemi sayesinde baskıdan kurtulmuştur. Bölgede Müslüman sipahilerin yanında Hristiyan sipahilere de tımar verilmiştir. Osmanlı sultanları ve bölgedeki idarecileri Bosna'nın kasaba ve şehirlerinin gelişmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir. Çeşitli vakıflar kurularak,

[17] http//bs.wikipedia.org/wiki/povjest_bosne_i_hercegovine
[18] http//bs.wikipedia.org/wiki/povjest_bosne_i_hercegovine

camiler, çeşmeler, kütüphaneler inşa edilmiştir. Burada yaşayan Müslüman olmayan azınlıklara dinlerini serbestçe yaşama ve ticaret yapma imkanı vermiştir.(6)

17.yy. Budin'in kaybedilmesi ve 1697'de Nemçe Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanması Osmanlı gücünün Avusturya karşısında zayıflamasına neden olmuştur. 1699 Karlofça Antlaşması'nın şartlarına uygun olarak Bosna eyaleti, ufak değişikliklerle mevcut sınırlarını korumuş, sınır boylarında birçok tahkimat yapılmış ve yeni kapudanlıklar kurulmuştur.

1718'de Pasarofça'da Avusturya ile imzalanan antlaşmada, Osmanlı Devleti, Bosna'nın Sava Nehri'nin aşağı kısmındaki toprakları Avusturya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak 1739'da yapılan yeni bir antlaşma ile Osmanlı Devleti 1718'de kaybettiği toprakları geri almıştır.[19]

1870'de Avusturya-Macaristan idaresine verilen Bosna Hersek'te Osmanlı Devletinin hakları 1908'deki katı ilhaka kadar resmen sürmüştür. Avusturya-Macaristan'ın ikili anayasası sebebiyle Bosna Hersek'in durumu belirsiz bir haldeydi. Hükümet sistemi bütün dönem boyunca son derece bürokratik bir şekilde ve polis gücü ile yürütülmeye çalışılmıştır.[20]

1.4. Osmanlı Döneminde Bosna Hersek'te Kültür ve Eğitim

Osmanlı fethinin bir sonucu olarak Bosna Hersek nüfusunun İslamlaşmaya başlaması, halkın hayat tarzında ve kültüründe önemli etkiler yaptı. İslam kültürü özellikle şehirli karakteri ağır basan bir niteliğe sahipti. Bu özellik bugün bile Doğu kültürünün karakteristik unsurlarının sadece müslümanlar arasında değil hristiyanlar arasında da

[19]http//sancak.ihh.org.tr
[20] http//sancak.ihh.org.tr

yaşamasını sağladı. Hayat tarzı, yeme içme alışkanlığı, kuyumculuk, halı dokumacılığı ve bazı el sanatlarında bu etki hâlâ görülmektedir.[21]

İslam kültürünün en belirgin izleri mimarlık ve şehir planlamasında kendini göstermiştir. Birçok Bosna şehri, klasik Osmanlı şehircilik anlayışı çerçevesinde çarşı ve mahallelere bölünmüş şekilde gelişmiştir. Osmanlı idaresi altında şehircilikte üç devre göze çarpar. İlk devrede abidevi mimarinin temsilcileri olan ibadet yerleri ve umuma mahsus binalar inşa edilmiş ve bunlar genellikle valiler ve yüksek ünvanlı görevliler tarafından yapılmıştır. Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Camii (1530) ve Ali Paşa Camii (1561).

İkinci dönemde zengin esnaf ve tüccarlar tarafından yaptırılan daha gösterişsiz binalar görülür.

Üçüncü dönem mimarisi ise çöküşün izlerini taşır.[22]

Her Osmanlı eyaletinde olduğu gibi Bosna Hersek'te de İslami Eğitim ve kültürün fideliklerini mektepler ve dini kurumlar oluşturmuştu. Camilerin yanında bulunan mektep ve medreseler Bosna Müslümanlarının temel öğretim müesseseleriydi. Saraybosna'da en eski medrese XVI. yy. başlarında kurulmuştu. Gazi Hüsrev Bey tarafından yaptırılan bu medrese kütüphanesiyle birlikte hâlâ ayaktadır. İlk Rüşdiye ve Mekteb-i Hukukun açılması ise Topal Osman Paşa'nın valiliği dönemindedir. Resmi kayıtlara göre Osmanlı idaresinin sonlarına doğru burada 917 mektep, 43 medrese, 28 Rüşdiye vardı. Ayrıca Saraybosna'da bir askeri okul, öğretmen yetiştirme koleji ve bir de ticaret mektebi bulunuyordu. 1909'daki kanuni düzenlemelere göre müslüman çocukların mekteplere devam mecburiyeti konuldu.[23]

---

[21] T.D.V. İslam Ansıklopedisi. İst. 1992. Bosna madd. c. 6. 303
[22] T.D.V. İslam Ansıklopedisi. İst. 1992. Bosna madd. c. 6. 303
[23] T.D.V. İslam Ansıklopedisi. İst. 1992. Bosna madd. c. 6. 304

1.5. Osmanlı Döneminden sonra Bosna Hersek

Boşnaklar, Osmanlı'nın ve Avusturya-Macaristan'ın parçalanmasından sonra Sırp terörünün gelebileceğini hiç beklemiyorlardı. 1908 yılında Sırp milliyetçiliği doruğa ulaştı. Bunun böyle olması Sırpların Balkan savaşını kazanmasına sebep oldu. Uzun süren Avusturya-Macaristan imparatorluğunun yıkılmasıyla Sırpların yüzyıllarca hayal ettikleri Büyük Sırbistan'ın kurulmasına fırsat doğdu. O zamanki Sırpların hedefi şuydu; Kendi bağımsızlığını koruyup, mümkün olduğu kadar yayılmak ve deniz sahiline çıkmaktı.

Yayılma politikasının temelleri 1844 yılına dayanıyordu. Büyük Sırbistan hayalinin mimarlarından o zamanki Sırbistan içişleri bakanı İliya Garaşanın'dı. Hayal ettikleri Büyük Sırbistan, Bosna Hersek'in, Bulgaristan'ın, Karadağ'ın, Kuzey Arnavutluk'un, Kuzey Yunanistan'ı ve Romanya.Macaristan, Makedonya'nın bir kısmından oluşmalıydı.

Sırp tarihinde bu yayılmacılık politikası her zaman görüldü. Obrenoviç, Karacorce, Draze Mihayloviç ve son zamanda Miloşeviç gibi hükümdarların ulaşmak istedikleri hedefleriydi. Sırbistan etrafında bulunan ülkelerin amaçları Sırbistan'la birleşip, konfedere bir devlet kurmaktı. Böylece 1917 yılında Yugoslavya adı altında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruldu. Durum böyle olunca Müslüman Boşnakların bulunduğu durum çok kötüydü. Boşnakların, hiçbir hakkı kalmamıştı, tamamen ikinci hatta üçüncü sınıf vatandaş oluvermişlerdi. Bunun sonucu olarak Boşnaklar Türkiye'ye göç etmeye başladılar, böylece Bosna'nın demografik yapısında en büyük değişiklikler oldu. 1818 yılında Bosna Hersek Yugoslavya topraklarına resmen alınıyor: Boşnaklar sahip oldukları tüm özelliklerini kaybetmiş oluyorlar ve Belgrad yönetimine tamamen bağlı oluyorlardı.

1929 yılında Kral Aleksandır döneminde Bosna 4 kısma bölünüyor. Bosna öyle 4 eyalete bölünüyor ki Boşnaklar hiçbir eyalette çoğunluğu teşkil etmiyorlardı. On yıl sonra yani 1939 yılında ise Bosna Hersek resmen Sırp ve Hırvat tarafları arasında bölünüyor. Bu bölünme Cvetkoviç-Maçel anlaşmasıyla oluyor. Bu anlaşmaya göre Bosna'nın 1/4'i

Hırvatlar 3/4'de Sırpların oldu. Bu sefer de Müslüman halkı kendilerine bir şey sorulmayarak bölünmüş oldu.

Düşmanların amacı Boşnakların dini ve milli yönden asimile etmek veya öldürüp yok etmekti. Durumun bu şekilde zor olmasına rağmen Boşnak Müslümanlar kendi kültürlerini dinlerini ve milli benliklerini koruyabildiler. 1971 yılına kadar Müslümanlar kendilerini Yugoslav, Hırvat veya Sırp olarak tanıtmak zorundaydılar.

Tito'nun ölümünden hemen önce 1980'li yıllarda Sırplar Devletleri olan büyük Sırbistan hayalleri için planlar yapmağa başladılar.1984 yılında sırp akademisi kurularak Sırp neticesiyle diye bir plan hazırlandı. Türklerin hakimiyetinin sona erdirilmesi ile başlayan Sırp ideali %100 Sırp kökenli subayların elinde bulunan eski Yugoslavya ordusu kullanılarak gerçekleştirilme kararı alındı.

Bunun için seçilmiş olan lider Slobodan Miloşeviç 1989 yılında Kosova denilen yerde Osmanlılar'a yenilişinin 600. yıldönümü kutlamaları esnasında bütün Yugoslavya'yı Müslümanlardan temizlemek ve Kosova'nın intikamını almak için halka yemin ettirdi.

Belgrad yönetiminin planlarına göre savaş 26.06.1992 tarihinde başlamalıydı, çünkü 28.06.1839'da kaybettikleri Kosova savaşı vardı. Onlara mahsus bir kin ve silahlarının çok olmasından dolayı katliam 1992 yılının mart ayında başlayıverdi. Bosanski Brod ve Byelina gibi şehirlerde Sırp Çetnikleri, katliama başladılar.[24]

Katliamların yapıldığı şehirler çok sayıdadır. Özellikle dünyanın gözleri önünde insanlık ayıbı olarak bilinen Srebrenitsa katliamı içler acısıdır.

Mîlâdi 1000 ilâ 2000 yılları arasında Bosna Hersek'in ve Balkanlar'ın coğrâfî ve siyâsî konumunu belirten haritalar sunulmaktadır.

---

[24] Çauşeviç.Reco Bosna Müslümanlara Son Uyarı 1. Baskı: Özyılmaz Matbaası İst. 1994

Kingdom of Croatia
Bos nia
Dal- matia
Rama
Rashka
Ragusa
ZETA
Uzes
Cumans
Vlachs
DUCHY OF NISKA
DUCHY OF THE DANUBE
THEME OF MACEDONIA AND THRACE
DUCHY OF OHRID
DUCHY OF SALONICA
Duchy of Dyrrachium
DUCHY OF APULIA AND CALABRIA
Duchy of Corfu
Duchy of Cephalonia
SEA
ROMAN EMPIRE
Theme of Hellas and Peloponnese
Duchy of the Aegean
Duchy of Chios
Duchy of Samos
Duchy of the Islands
Duchy of Rhodes
DUCHY OF CRETE
Opsician Duchy
THRACESIAN DUCHY
Duchy of Bithynia
DUCHY OF PAPHLAGONIA
EUXINE SEA
THEME OF CHERSON
Duchy of Trebizond
Danishmend Emirate
ROMAN SULTANATE
Armenian principalities
Edessa
Anti och
Emirate of Aleppo
DUCHY OF CYPRUS
Emirate of Damascus
Banu Sulaym
FATIMITE CALIFATE

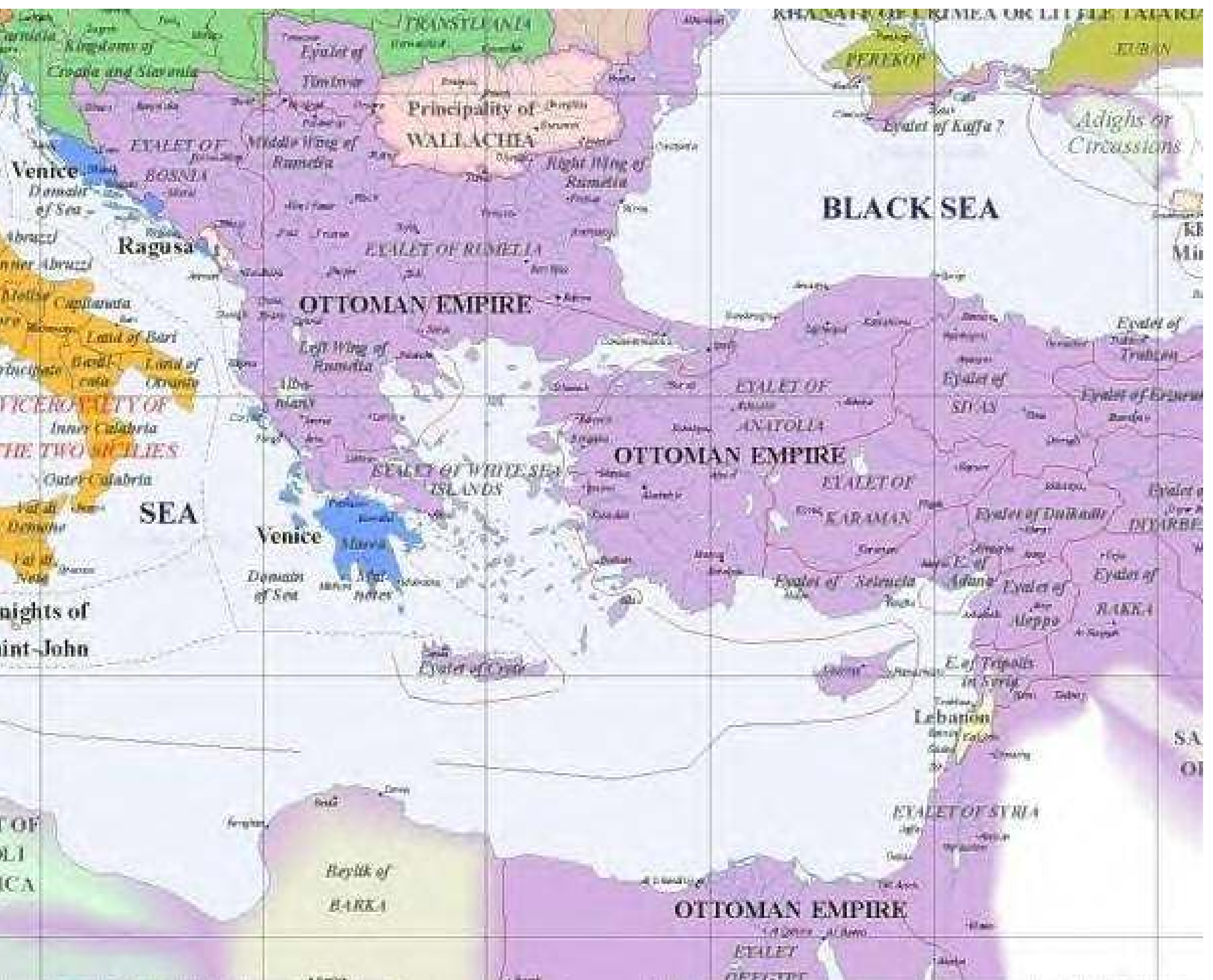

Kingdom of Croatia
Bosnia
Dal-matia
Rashka
Ragusa
ZETA
Uzes
Cumans
Vlachs
Empire of the Bulgarians and Vlachs
BLACK SEA
Tmuto-rakan
Ducky of APULIA
LAND OF BARI
LAND OF OTRANTO
Duchy of CALABRIA
SEA
Cephal-lenia
ROMAN EMPIRE called Byzantine
ROMAN SULTANATE
DFK
ERN
SASS
ORTUK
NEW ARMENIA
K OF CYPRUS
DOMINIONS OF THE AYYUBIDS

Slavonia
Sirmia
Land of Severin
Wallachian banates
Principality of Karvuna
Theodoros
Genoa
Croatia
SO
Macva
Bosnia
Despotate of Vidin
Dalmatia
SERBIA
Bulgaria
Sredno gorie
BLACK SEA
Ragusa
ROMAN EMPIRE called Byzantine
Isfendiar
Pervane
Kastamoni
EMPIRE OF TREBIZOND
KINGDOM OF SICILY
beyond the Lighthouse
CALABRIA
Epirus
Megalovlachia
Osman
Ankara
Karasi
ROMAN SULTANATE
Cephallenia
Athens
Roman Empire
Germiyan
Sahib Ata
Achaia
Aydin
Eshref
Karaman
New ARMENIA
SEA
Mentese
Hamid
to Venice
Kingdom of CYPRUS
SULTANATE OF EGYPT

Miklos Garai
PRINCIPALITY OF WALLACHIA
Bosnia
SERBIA
Ragusa
Zeta
Kingdom of Naples
Lordship of Croja
Despotate of Arta
Cephal-lenia
Achaia
SEA
Roman Empire
to Venice
Genoa
Roman Empire
OTTOMAN SULTANATE OF ROME
Knights of St John
Tekke
Karaman
Ramazan
Dulkadir
Kingdom of CYPRUS
BLACK SEA
Theodoros
Genoa
Empire of Trebizond
Emirate of Erzincan
Banu Sulaym
SULTANATE OF EGYPT

MOLDAVIA
CRIMEA
PRINCIPALITY
OF WALLACHIA
Bosnia
Ragusa
BLACK SEA
Abkha
BEYLERBEYLIK
OF RUMELIA
Kingdom of
NAPLES
OTTOMAN EMPIRE
BEYLERBEYLIK
OF RUM
BEYLERBEYLIK
OF ANATOLIA
SEA
Dulkadir
Naxos
Saint
John
Karpathos
Banu
Sulaym
SULTANATE OF EGYPT

PRINCIPALITY OF WALLACHIA
BLACK SEA
Eyalet of Kaffa
Adighs or Circassians
Eyalet of Bosnia
Eyalet of Sigetvar
Eyalet of Temesvar
Eyalet of Silistra
Ragusa
EYALET OF RUMELIA
EYALET OF ANATOLIA
EYALET OF SIVAS
OTTOMAN EMPIRE
EYALET OF WHITE SEA ISLANDS
EYALET OF KARAMAN
revolt of Kara Yazici
SEA
Eyalet of Aleppo
Eyalet of Tripoli in Syria
Lebanon
Eyalet of Syria
Eyalet of Raha
OF CYPRUS
TRIPOLI IN AFRICA
OTTOMAN EMPIRE
EYALET

TRANSYLVANIA
Kingdoms of Croatia and Slavonia
Eyalet of Timisvar
Principality of WALLACHIA
PEREKOP
KUBAN
Eyalet of Kaffa ?
Adighs or Circassians
EYALET OF BOSNIA
Middle Wing of Rumelia
Right Wing of Rumelia
Venice
Domain of Sea
BLACK SEA
Ragusa
EYALET OF RUMELIA
OTTOMAN EMPIRE
Capitanata
Land of Bari
Land of Otranto
Left Wing of Rumelia
Inner Calabria
Outer Calabria
SEA
EYALET OF WHITE SEA ISLANDS
Venice
Morea
Domain of Sea
Knights of
aint-John
Eyalet of Crete
EYALET OF ANATOLIA
OTTOMAN EMPIRE
EYALET OF KARAMAN
Eyalet of SIVAS
Eyalet of Trabzon
Eyalet of Dulkadir
Eyalet of Aleppo
Eyalet of RAKKA
E. of Tripolis in Syria
Lebanon
EYALET OF SYRIA
Beylik of BARKA
OTTOMAN EMPIRE
EYALET OF EGYPT

BLACK SEA

OTTOMAN EMPIRE

OTTOMAN EMPIRE

OTTOMAN EMPIRE

Principality of WALACHIA

Ragusa

Zante

Ionian Islands

Ionian Islands

Kingdom of NAPLES

SEA

Lebanon

PASHALIK OF TRIPOLI IN AFRICA

BLACK SEA
ROMANIA
BULGARIA
Kingdom of Serbia
Bosnia-Herzegovina
Occupied territories
OTTOMAN EMPIRE
OTTOMAN EMPIRE
GREECE
CRETE
CYPRUS British
SEA
Government of TAURIDE
KOUBAN province
Vilayet of KASTAMONU
Vilayet of TREBIZOND
Vilayet of ANKARA
Vilayet of KONYA
Vilayet of ALEPPO
Vilayet of DEIR-EZ-ZOR
Vilayet of Syria
Samos
Cyclades
Corfu

ROMANIA
Croatia
Bosnia & Herzego-vina
Yugoslavia
Republic of BULGARIA
F.Y. Ma-cedonia
Albania
Greece
BLACK SEA
Republic of TURKEY
MEDITERRANEAN SEA
Cyprus
Lebanon
Syrian Arab Republic
Israel
Jordan
SOCIALIST

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA HERSEK'TE YETİŞEN BİLİM ADAMLARI

Hersekli Ârif Hikmet Bey
(1839-1903)

16 Ramazan 1255 (23Kasım 1839) tarihinde Mostar'da doğdu. Hersek Valisi İstolçalı Ali Paşa'nın torunu ve Zülfikar Nafiz Paşa'nın oğludur. İlk öğrenimine aile çevresinde başlayan Arif Hikmet, babasının ve dedesinin vefatı üzerine ailesiyle birlikte Hersek'ten Bosna'ya, bir süre sonra da Bursa'ya göç etti. 1270'te (1854) İstanbul'a giderek tahsiline orda devam etti.[25] Evvela askerlik mesleğine sonra Adliye mesleğine girdi.[26] Yedi sekiz yıl kadar Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemi'nde memur olarak çalıştıktan sonra bu görevinden ayrıldı. Muharrem 1285'te (Mayıs 1868) Cevdet Paşa'nın yönlendirmesiyle Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Muhâkemât-ı Cezâiyye zabıt kâtipliğine, ertesi yıl Temyîz-i Hukuk Dairesi zabıt kâtipliğine tayin edildi. Daha sonra Dersaâdet Birinci Hukuk Dairesi mümeyyizliği ve Mahkeme-i İstînaf Hukuk Kısmı mümeyyiz-i sânîliği görevinde bulundu. Bu son görevinden Rebîülâhir 1297'de (Mart 1880) istifa etti. Üç yıl sonra Erzurum Merkez Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi reisliğine getirildi. Aynı görevi Bursa, Manastır, Yanya, Kastamonu, Adana ve ardından Cezâir-i Bahr-i Sefîd vilâyetlerinde de sürdürdü. 12Cemâziyelevvel 1315'te (8Ekim 1897) Dersaâdet İstînaf Mahkemesi

[25] T.D.V. İslam Ansiklopedisi. İst. 1998 Bosna madd. c.17. 233
[26] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 41-42-43

üyeliğine, Safer 1318'de (Haziran 1900) Dersaâdet İstînaf Hukuk Mahkemesi başkanlığına, Receb 1319'da (Ekim 1901) Mahkeme-i Temyîz üyeliğine terfi etti.

22 Safer 1321 (20 Mayıs 1903) tarihinde İstanbul'da vefat eden Hersekli Ârif Hikmet Bey, Fâtih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Topkapı Kabristanı'nda annesinin yanına defnedildi. Kısa süreli iki evliliği dışında yalnız yaşamış, çocuğu olmamıştır. Ölümü üzerine İbnülemin Mahmud Kemal ve Mehmed Âkif birer manzume yazmışlardır. Mehmed Âkif'in, Safahat'ın sağlığında yayımlanan ilk baskılarında bulunmayan uzun manzumesi Hersekli'nin karakterini ve özelliklerini anlatan kaynak değerinde bir metin olarak önem taşımaktadır. Kendisini yakından tanıyan ve hakkındaki bilgilerinin çoğunun kaynağını teşkil eden İbnülemin Mahmud Kemal'e göre Hersekli Ârif Hikmet itikadı sağlam ve dini meselelerde hassas bir insandı. Ancak heyecanlı, taşkın ve kabına sığmaz mizacı onu derbeder, disiplinsiz ve rindâne bir yaşayışa sevketmiş, bu yüzden aralarında yeraldığı Encümen-i Şuarâ şairlerinin çoğu gibi içkiye müptelâ olmuştu. Bununla beraber İbnülemin onun son yıllarında içkiyi bıraktığını ve hayatına çeki düzen verdiğini söyler Bu coşkun mizacıyla dini daha çok duygu ve cezbe halinde yaşamak isteyen Hersekli, belli bir tarikatın disiplini altına girmek yerine aradığı iç coşkunluğunu tatmin için zaman zaman değişik tekkelere devam etmiş, Bektaşî, Kâdirî ve Mevlevî dergâhlarında icra edilen âyin ve zikirlere aynı vecd ve heyecanla katılmıştır. Divanında bu üç tarikatın izleri görülmekte, HacıBektâş-ı Velî, Abdülkâdir-i Geylânî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi öven mısra ve beyitler bulunmaktadır.

Ârif Hikmet'i şahsen tanımış ve takdir etmiş olan Mehmed Âkif onu haşin, kırıcı ve müstehzi olmakla suçlayanlara mukabil bu gibi davranışlarını İslâm'a saygısız, cahil, anlayışsız ve görgüsüz insanlara karşı gösterdiğini söyleyerek onun haksız olmadığını ifade eder. İbnülemin Mahmud Kemal de Hersekli'nin hâkimliği sırasında mahkemelerdeki bazı cesur davranışlarını zikrederek kendisinin hak gözetir, dürüst bir hâkim olduğunu söyler.

Hersekli, 1861-1862 yıllarında faaliyet gösteren Encümen-i Şuarâ'nın en genç şairlerindendir. Encümen toplantılarının çoğunun, o yıllarda henüz yirmi iki yaşında

bulunan Hersekli'nin Lâleli Çukurçeşme'deki konağında yapılması onun çağdaşları arasında itibarlı bir şair olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda, olağan üstü bir hafızası olduğu ve toplantılarda ezberinden Türkçe, Farsça ve Arapça pek çok şiirle irticâlen kendi şiirlerini okuduğu kaydedilmektedir.

Encümen-i Şuarâ'nın diğer şairleri gibi Hersekli Ârif Hikmet de divan şiirine yeni bir hamle kazandırmaya çalışmıştır. Divan edebiyatındaki nazîre geleneğine o da uymuş, Nâilî, Fehîm, Neşâtî, Vecdî, Güftî, Nâbî, Nedîm gibi şairlere nazîreler yazmıştır. Şiirde Üstat kabul ettiği Leskofçalı Galib'in tavsiyesiyle Nâilî-i Kadîm'in tarzını benimseyen Hersekli'nin Nâilî'ye yirmi dokuz, Fehîm'e de on altı nazîresi vardır. Hersekli'nin şiirleri daha çok didaktik ve hikemîdir. Tasavvufî şiirlerin ağırlıkta olduğu divanında bu konularda da nâdiren mistik neşveye ve lirizme ulaştığı, çok defa hikemî tarzda kaldığı görülür. Sosyal konularda yazdığı şiirlerinde toplum meseleleri ve yöneticilerle ilgili tenkitleri varsa da bunlar Tanzimat döneminin diğer şairlerinde olduğu gibi belli kişi ve olayları hedef almaz. Beyitleri arasında, "Çek elin râhatsa maksat hükm-i istibdâddan / Hep onun zımnındadır bu âlemin gavgâları" gibi Nâmık Kemal'i hatırlatan sert çıkışlara pek az rastlanır. Tenkitçilerin ortak kanaati, Hersekli'nin sosyal konulu şiirlerinin mizacı kadar heyecanlı, cesur, atak, hatta orijinal olmadığıdır.

Hersekli Ârif Hikmet edebiyat dünyasında şairliğiyle tanınmış, nesir yazılarının çoğunu yayımlamadığından fikrî yönü ihmal edilmiştir. Onun pek azı dışında neşretmekten çekindiği lâyiha ve makalelerinin her biri bir düşünce hatta inceleme mahsulüdür. Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa'dan önce meşrutiyetçi ve yer yer cumhuriyetçi fikirlerini ortaya koyduğu bu yazılar, Osmanlı aydınları arasında gizliden gizliye tartışmalara konu olmuştur. Bu yazılarında ele aldığı konular dinden felsefeye, siyasetten hükümete, hikemiyattan edebiyata kadar geniş bir yelpaze oluşturur. Üzerinde en çok durduğu hususlardan biri de Tanzimat ve Batılılaşma'dır. Birtakım heveskârın Frenkler'i övmeleri yüzünden halkın Frenkliğe meyletmesini ve Avrupa'nın yaşayış biçimini taklit edilmesini eleştiren Ârif

Hikmet ilim ve fennin bütün insanlığa ait olduğunu söylemiş, bunu Frenklik ile özdeşleştirmenin yanlışlığı üzerinde ısrarla durmuştur.[27]

Ârif Hikmet şiir ve inşâda gerçekten kudretli olup Osmanlı şairlerinin büyüklerinden sayılmıştır. Şiirde Naili-i Kadîm tarzını takip etmiş idi. Kıymetli şiirlerini eskilerle son devir şairleri tarzı arasında kendisine mahsus bir üslupla yazmıştır. Coşturucu ve heyecan verici şekilde yazılmış olan gazellerinde kuvvet ve mana düzgünlüğü beyitlerinin çoğunda atasözü sayılabilecek bir hikmet inceliği mevcut bulunurdu. Ârif Hikmet latifeciliği ve laubaliliği ile beraber ciddi, vakur ve muhterem bir zat idi. Arapça ve Farsça ya vakıf olup kültürünü hafızasına yerleştirdiği birçok bilgi ile süslemiş ve İslam felsefesi ile de meşgul olarak bu yolda birçok eser meydana getirmiştir.[28]

Eserleri: Ârif Hikmet, Hazîne-i Fünûn ve Resimli Gazete gibi döneminin dergilerinde bir kısmı yayımlanmış olan şiirlerini Âsâr-ı Hikmet Bey adı altında toplamış, bunlar ölümünden çok sonra İbnülemin Mahmud Kemal tarafından uzunca bir mukaddime ile birlikte Divan adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1334). Eserin başında "Münâcât", "Tehlîl" ve "Tazarru" adlı şiirlerle "Tevhîd-i Bârî" başlıklı elli iki beyitlik bir mesnevi yer almaktadır. Na't ve methiyeleri, kaside tarzında elli üç beyitlik "Hasbihal" adlı bir tevhid, "Manzûme" ve "Hasbihal berâ-yi Nefs-i Nâtıka" başlıklı iki kaside, birkaç müseddes ve üç uzunca kaside takip etmekte, daha sonra 168 adet mürettep gazelin yer aldığı "Gazeliyyât"a geçilmektedir. Bunlar arasında Nâmık Kemal, Hâlet Bey ve Kâzım Paşa ile bazen ikili, üçlü ve bazen dörtlü müşterek gazelleri, çeşitli şarkı ve nazîreleri bulunmaktadır. "Nâ-tamam Gazeliyyât"tan sonra kıtaların yer aldığı divan müfredlerle sona ermektedir.

Hersekli'nin Levâyihu'l-hikem, Misbâhu'l-îzâh, Levâmiu'l-efkâr ve Sevânihu'l-beyân adlı eserleri yazma defterler halinde bulunmaktadır. Misbâhu'l-îzâh'ta Avrupalılar'ın maarifte, sanayide ilerledikleri, onlara yetişebilmek için âdetlerini taklit etmek değil ilimlerini öğrenmek gerektiği; Levâmiu'l-efkâr'da edebiyat, şiir, nesir, cemiyet, hürriyet, meşrutiyet ve rejim meseleleri: Sevânihu'l-beyân'da ise Tanzimat'ın mahiyeti ele alınmıştır. Ârif

[27] T.D.V. İslam Ansiklopedisi. İst. 1998 Bosna madd. c.17. 233-234

[28] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 41-42-43

Hikmet'in Mecelle'deki bazı bahisleri şerh ve tenkit eden bir eserinin bulunduğundan söz edilmişse de böyle bir esere henüz rastlanmamıştır.[29]

Mezkur zatın kendisinden işitildiğine göre büyük bir divan teşkil edebilecek şiirleri bilahare bir yangında mahvolmuş ve pek azı, bazı mecmua sütunlarında parça parça yayınlanmıştır. Sonradan meydana getirdiği eserleri ile bir (divançe) teşkil eden şiirlerini tertip etmiş ve kitap haline getirmiştir.[30]

1321 (1903) tarihinde İstanbul da vefat ederek Topkapı dışındaki mezarlığın sol tarafında validesinin yanında toprağa verilmiştir.[31]

İbnü l- Emin Mahmud Kemal Bey-Efendi tarafından yazılan hal tercemesini muhtevi olan (divanı) "Asar-ı Müfide Kütüphanesi" heyeti tarafından bastırılmıştır. İbnü l Emin Mahmud Kemal Bey tarafından (Kemalü l-hikme) ismiyle yazılan hal tercemesi basılarak geliri Osmanlı Donanmasına yardım olarak hediyye edilmiştir. Hakimane eserleri: 1-Levayihü l-Hikem, 2-Levamiü l-Efkar, 3- Savanihü l-Beyan, 4- Misbahu l-izah, 5- Divan, 6- Mecelle nin bazı maddelerini tenkide dair risale.

Hakimane beyitlerinden:

Labeka olduğun idrak eden eshab-ı şuur
Olmaz alemde heveskar surur-i ikba

*

Değildir intibada zevk ü lezzet iptidadandır
Civanlık alemin yadetmeyen yoktur yok

*

Mikdar-ı kaabiliyet olur mevrid-i füyuz
Her cami vüs atince lebaleb ider sebu

---

[29] T.D.V. İslam Ansiklopedisi. İst. 1998 Bosna madd. c.17. 234
[30] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 41-42-43
[31] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 41-42-43

Mısralarından:

Mi rac-ı aşk u şevk idi Mansur a dar-ı Hak

*

Devha-yi maksud alınmaz gonca-i tasvirden

*

Akil düser mi düştüğü zindana bir dahi

*

Gazellerinden:

Magrur-i daniş olma edib ü hakim isen
Bildin mi sırr-ı cilve- i aşkı alim isen

Nefsin tefekkür eyle fesad ü salahını
Raz-aşina-yi bahs-i Cinan ü cahim isen

Herdem- güşade çehre-i feyz-i beşaşet ol
Gösterme halka ruy-i hüşünet kerim isen

Mahiyet-i vücudün ademden kinayedir
Fehmeyle var mı varlığın ey can fehim isen

Gayret-güzın-i nakş-i behin-i hakikat ol
Aldanma reng-i tavr-i cihane hakim isen

Mahrum-i han-ı tecribe-i ruz-igarsın
Perverde-i nevale-i naz ü naim isen

Kayd-ı bela-yi minnet ider selb-i rahatın
Muhtac-ı istiane-i baht-ı leım isen

“Hikmet” gibi reha şidde-i ye s olur dilim
Vareste-i alaık ümmıd-ü bım isen

Yok kayd-ı masiva dil-i kudsi cenabda
Olmaz hata sahife-i ümmü l-kitabda

Bir neş edir ki ser terakib-i unsurı
Kalmış nefhte ma sara-i ıztırabda

Ervahın imbisatı eşbah ider ıyan
Fehmet bu raz-ı mühimmi hengam-ı habda

Tedkik olursa suret-i mehvumedir cihan
Yoktur vücud nakş-i nümayiş-i sarabda

Ahkam-ı ictihad idemez def-i iştibah
Mahdud iken meyan-ı hata vü savabda

Red itme intisab iden erbab-ı zilleti
Bir noktadır medar-ı terakki hesabda

Neşret kemalin aleme ehl-i kemal isen
Ruşendir iştihar-ı ziya afitabda

(Hikmet) neva-yi naliş-i feyz-i aşikaredir
Saz-ı sarır-i hame-i mu ciz hitabda.

Habibe Hanım
1321 (1903)

Hersekli Ali Paşanın kızı olup Hersek de doğmuştur. Tahsilini İstanbul da yapmıştır. 1308 (1890) de vefat ederek Topkapı dışına defnedildi. Mezar taşı yoktur.[32]

1846'da Hersek'te dünyaya geldi. Hersekli Ali Paşa'nın kızı. Genç bir kızken ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi. İlk evliliğini İstanbul'da Mehmet Mehdi Efendi ile yaptı. Daha sonra Konya Defterdarı Numan Efendi ile evlenip Konya'ya gitti. Ancak ikinci eşiyle de anlaşamadı. Boşandıktan sonra İstanbul'a döndü. 1892'de yaşamını yitirdi. Topkapı Mezarlığı'nda toprağa verildi. Konya'da yaşadığı sürede Mevleviliğe ilgi duydu. Mevlevilere katılıp "sikke puşı melâmet" olduğu söylenir.[33]

Beyitlerinden:

"Habibe" bi deva dertden halas olmakta müşkil
Ümid etmez esir-i derd olanlar gayrı dermanın

Hersekli Mehmed Kâmil Bey
1315 (1897)

Hersek Sancağına bağlı "Tirebin"li Hacı Abdullah Efendinin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur.[34] Bugünkü Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin Hersek bölgesindeki Trebinye (Trebinje) kazasının tanınmış ailelerinden Cvijetićler'e mensup olan ve daha sonra İstanbul'a göç eden Hacı Abdullah Efendi'nin oğludur. İlk öğreniminin ardından Hacı

[32] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 157

[33] http://www.vesaire.net/index.php?git=3&got=1&sbharf=09&sbll=0&kng=137

[34] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 211

İbrâhim Efendi'nin yeni bir yöntemle kısa zamanda Arapça öğretmek için kurduğu Dârütta'lîm'e devam etti. Burada Arapçasını geliştirdi ve bir müddet sonra aynı mektebe hoca oldu. Bir ara Şehremâneti Tahsilât Kalemi'nde çalıştı, ardından II.Abdülhamid döneminde sarayda şifre kâtipliğine getirildi.[35] (Yetişmesinden sonra Sultan II.Abdülhamid'in Mabeyinciliğine tayin olunarak namusu ile dürüstlükle vazife gördü.)[36] Bu memuriyette iken Madrid'de toplanan müsteşrikler kongresine Osmanlı Devleti'ni temsilen katıldı. Bir ara V.Murad'ın mâbeyinciliğinde de bulunduğu bilinen Kâmil Bey, 17 Ramazan 1317'de (19 Ocak 1900) İstanbul'da vefat etti ve Edirnekapı dışındaki aile kabristanına defnedildi. Bazı kaynaklarda 1315 olarak verilen ölüm tarihi hicrî değil rûmî olmalıdır.

Eserleri; Genellikle Arapça'dan yaptığı çevirilerle tanınan Hersekli'nin başlıca eserleri şunlardır:

1- Metâliʿu'n-nücûm: (I-II, İstanbul 1307). Sahâbîlerin hal tercümesini ihtivâ eden bu eserin telif sebebi olarak Türkçe'de bu tür kitapların bulunmayışı gösterilmiştir. (Metâliʿu'n-nücûm, I,30) Eser alfabetik olmakla birlikte önce Hz. Hasan ile Hüseyin ve aşere-i mübeşşerenin, ardından diğer ashabın hayat ve faziletlerini konu almaktadır. Kitabın yayımlanan ilk iki cildi, isimleri elif harfiyle başlayan sahâbîlerin biyografilerini içine almaktadır. Müellif tarafından beş cilt olarak düşünülen eserin geri kalan üç cildinin tamamlanıp tamamlanmadığı bilinmemektedir. Kitabın hazırlanması esnasında çeşitli Arapça kaynaklara başvurulmuş olmakla birlikte başlıca kaynak İbnü'l Esîr'in Üsdü'l-ġābe fî maʿrifeti's-sahâbe adlı eseridir.[37]

"Benim sahabilerim yıldızlar gibidir…" hadis-i şerifini işaret ederek isimlendirdiği bu eserinin iki cildini neşre muvaffak olabilmiştir. Üsdü'l-ġābe vesaire gibi eshabın hal

[35] T.D.V. İslam Ansiklopedisi. İst. 1998 Bosna madd. c.17. 235
[36] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 211
[37] T.D.V. İslam Ansiklopedisi. İst. 1998 Bosna madd. c.17. 235

tercemelerinden bahseden ana kitaplardan derlemek suretiyle vücuda gelen bu eserin mevzuu eshabın hal tercemelerine ait olup ancak elif harfini ikmal edebilmiştir.[38]

2- İkāzü'l-ihvân (İstanbul 1302 [Mecmûatü'r-resâil içinde],1304). Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Tenbihü'n-nâimi'l-ġumrʿalâ mevâsimi'l-ʿumr adlı eserinin ilâvelerle yapılmış tercümesidir.[39] İlk eseridir.[40]

3- Terceme-i Muallakāt-ı Seb'a (İstanbul 1305). İmruülkays b. Hucr'ün Muʿallaka'sının Türkçe çevirisidir. Mehmed Kâmil Bey, henüz Dârütta'lîm'de talebe iken yaptığı bu çeviride her beytin önce mânasını, ardından "müfredat" başlığı altında açıklanması gereken kelimelerin anlamlarını vermekte, daha sonra da "tahlîl-i beyt" başlığı altında her kelimenin gramer açısından değerlendirmesini yapmaktadır. Giriş kısmında tercüme ve izahlarda Zevzenî şerhini esas aldığını belirten mütercim peyderpey diğer muallakaları yayınlayacağını söylüyorsa da bunu gerçekleştirememiştir. Muallakāt-ı Seb'a'yı Türkçe'ye çeviren Şerafettin Yaltkaya bu tercümeyi takdir ettiğini bildirmektedir.[41] Lüzumlu tahlilleri de ihtiva eden bu tercemenin dört cüzʿünü neşredebilmiştir.[42]

Tahir Efendi "Seyyid Tahir İbn i Seyyid Ney"
1321 (1903)

Askeri kumandan ve yazarlar içinde bilgi ve dirayeti ile temayüz etmiş bir zat olup doğum yeri olan Bosna da İslavcayı öğrendikten sonra Viyana ya gönderilerek ilk bilgilerle beraber Almancayı da mükemmel bir şekilde tahsil ile İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelince İslâm olmuştur. İstanbul askerî rüştiyelerinde Fransızca, sonra Mekteb-i Harbiyye'de Almanca ve

---

[38] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 211
[39] T.D.V. İslam Ansiklopedisi. İst. 1998 Bosna madd. c.17. 235
[40] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 211
[41] T.D.V. İslam Ansiklopedisi. İst. 1998 Bosna madd. c.17. 235
[42] Osmanlı müellifleri. Meral Yayınevi. Yaylacık Matbaası. İst. 1975. c 2. 211

tedkîk-i müellefat-ı ecnebiye muallimi oldu.[43] Kabul edilip kaydolduğu askeri mekteplerde İslam dininin yüce hakikatlerini görerek müslümanlığı kabul etmiştir. Harbiye mektebinden mezun olduktan sonra ilk önce İstanbul Askeri rüşdiyelerinde Fransızca ve ondan sonra da Harbiye Mektebi Almanca ve Yabancı Telif Eserleri Tedkik Muallimliğine tayin edilmiştir. 1321(1903) de vefat ederek Beşiktaş civarında Valide çeşmesinde ki Şeyh Kabristanına defnedildi.

Eserlerinin en değerlisi asrımızda Almanların en mütemeyyiz askerlerinden olan Der Golc Paşa'nın felsefe ve mühim askeri kaidelerden bahseden ve terakki etmiş milletlerin çoğunun dilinde çevrilmiş olan (Millet-i Müselleha) tercemesidir ki iki defa Matbaa-i Ebu z-Ziya'da basılmıştır. Basılmış diğer eserleri de şunlardır:

(Tedkîk-i Müellefat-i Ecnebiyye- üç cild), (Amcamın Kütüphanesi), (1001 Hayâl), (Meşhur Kumandanlar), (Mektebe Müteallik Vezaif), (Cizvit Tarihi), (Plevne), (Almanca Kıraat Muallimi), (Almanca Lisanında Teşkil-i Kelimat), (Almanca Mukaleme), (Mektubat-ı Askeriye), (Erkan-ı HarbiyeVezaifi), ve (Muhtıra-i Zabıtan-ı Askerî)dır. Bunlardan (Tedkık-i Müellemat) askeriye yazarları tarafından yazılan eserlerin tedkikine ait faydalı bir eser olduğu gibi (Plevne) ismindeki eseri de 1293 (1876) senesindeki Osmanlı- Rus seferi esnasında meydana gelen muharebeden ve Osmanlı ordusunun kahramanca müdafaasından bahseden mühim askeri eserlerdendir. Diğer isimlerinin taalluk ettiği mevzulara delalet etmektedir.
Kolağası Rifat ile müştereken (Tarih-i Fenn-i Harb) isminde tarihi bir eser de yazmıştır.

[43] Abdullah Develioğlu Emekli Müftü,Büyük İnsanlar (Üçbin Türk ve İslam Müellifi.) Yaylacık Matbaası. İst. 1973 sayfa 493

Ahmed Paşa (Cezzar)
1219 (1804)

Türk tarihinin yapraklarını süsleyen bu Türk askerinin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Doğum yeri hakkındaki çeşitli rivayetler arasında en kuvvetli bulunanı Bosna'lı olduğunu kaydeden kaynaklardır.

Gençliğinde İstanbul'a gelerek berberlik yapan Ahmed, Hekimoğlu Ali Paşa'nın hizmetinde ve himayesinde bulunmuştur. Ali Paşa Mısır'a giderken onu da beraberinde götürmüştür. Bu, Ahmed için bundan sonraki hayatında bir dönüm noktası teşkil etmiş, zekâsını kullanabilme yolu açılmıştır.[44]

Hekimzade Ali Paşa ile Mısır'a gidip hizmetinde bulundu. Sonra Mısır'da kalıp Kölemenler elbisesini giyerek ve meşhur Ali Bey'in kölesi Abdullah Bey'e intisap ederek askerlik öğrendi.[45]

Hekimoğlu Ali Paşa, Mısır'dan ayrılınca Ahmed Mısır'da kalmıştır. Yıllarca Kölemenlerin arasında yaşayan Ahmed, Kölemenlerin mücadele usulleri ile hayat tarzlarını öğrenme imkânı bulmuştur. Ondaki kabiliyeti sezen ve takdir eden Kölemen Beyleri ona Sancak Beyliği verdiler.

Cezzar adı kendisine şu olaydan sonra verilmişti: Yanında hizmet gördüğü Abdullah Bey, Buhayra Aşireti kuvvetleri ile çarpışırken onların eline esir düşmüş ve idam edilmişti. Bu haberi alan Sancak Beyi Ahmed, olaydan büyük bir üzüntü duymuştu. Kölemen ileri gelenlerinden Ali Bey, Abdullah Bey'in öcünü almak vazifesini Ahmed Bey'e verdi. Ahmed Bey'in adı geçen aşiretten aldığı intikam şiddetli oldu ve onlardan 70 kadarını öldürttü. Ali Bey bunu öğrendiği zaman Ahmed için deve kasabı manasına gelen Cezzar

---

[44] http://www.ozturkler.com/data/0004/0004_30.htm
[45] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.1 205.

kelimesini kullanmaktan kendini alamadı. Bu tarihten itibaren Cezzar Ahmed, tarih basamaklarında yavaş yavaş yükselmeye başladı.[46]

Abdullah Bey'in katlinde Buheyre kaşifi Ali Bey cesaretini beğenip beyler arasına dahil eyledi. Sonra hizmetinde bulunduğu Salih Bey'i vefat ettirmekle görevlendirildi. Ali Bey'den korkusundan Cezayirli kıyafetiyle Anadoluya kaçtı. Bir aralık Buheyre'ye dönüşünde Hunadi aşiretinden kız alıp Ali Bey aleyhinde savaşta hazır bulunmuştur.[47]

Devlete baş kaldıran Kölemen beyleri, rakiplerini ortadan kaldırma işinde Cezzar'ı da alet etmek istediler. Ahlâk ve yaratılışındaki mertliğe ters düşen bu isteğe Cezzar yanaşmadı. Kölemen beylerinden Ali Bey ile arası açılan Cezzar, Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Cezzar'ın Mısır'dan ayrılmasından 1776 yılında vezir rütbesiyle Sayda Valiliği'ne kadar geçen hayatı, onun cesaret ve metanetini gösteren bir çok mücadeleler ile doludur. Sayda valisi iken baş kaldıran asi kabilelerle uğraşarak Suriye ve Lübnan'da otoriteyi kesin olarak kurdu. Bu başarılarından dolayı 1780'de Şam valiliğine tayin olundu. Hayatının her günü mücadele ile geçen bu Türk büyüğü her ne kadar Akkâ müdafaası ile tanınır ise de bundan önce de önemli hizmetleri olmuştur. Bunların başında Beyrut'un Ruslara karşı savunması ve Yafa'nın zaptı gelir.

Beyrut'un alın yazısını eline alan Cezzar, çok geçmeden şehrin surlarını tamir ettirdi ve şehirde büyük bir imar faaliyetine girişti. Bir taraftan da âsâyişi sağlamak amacıyla bir takım önlemler aldı. Bütün bu işleri yaparken âdilâne hareket ederek halkın sevgisini kazandı. Üstün düşman kuvvetleri karşısında bir avuç insanla yiğitler gibi dövüşen Cezzar'ın bu savunmada gösterdiği kahramanlıkla devlet ve millete ettiği hizmet unutulacak gibi değildir. Bu tarihlerde Osmanlı devletinin her tarafında devam eden huzursuzluk ve baş kaldırmalar Yafa'da da hüküm sürmekte idi. Yafa'daki isyanların bastırılmasına da Cezzar Ahmet Paşa'nın koştuğunu görüyoruz. Yafa'yı zapteden Cezzar, orada otoriteyi kurdu.

---

[46] http://www.ozturkler.com/data/0004/0004_30.htm

[47] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.1 205.

Napolyon Bonapart, her ne kadar 25 Temmuz 1798'de Mısır'ı kolayca ele geçirdi ise de yerel kuvvetlerin saldırılarından hayli kayıp vermişti. Gün geçtikçe Mısır'daki Fransız askerinin sayısı azalmakta idi. Bunun dışında veba hastalığı yüzünden de zayiat veriliyordu. Bu durumda Napolyon bazı yerlerden kuvvetlerini çekmek zorunda kalmakta, bu kuvvetlerin çekilmesiyle de zapt ettiği yerler tekrar eski sahiplerine geçmekte idi.

Toprakları Napolyon'un saldırısına uğramış olan Osmanlı Devleti, Fransızların hakkında gelmek üzere kara ve denizde büyük hazırlıklara başladı. Mısır Seraskerliği unvanıyla beraber bütün Şam ve çevresindeki kara birlikleri Cezzar Ahmed Paşa'nın emrine verildi."Napolyon, Mısır'da tutunabilmek için ilk fırsatta Cezzar Ahmed Paşa'yı ezmekten başka çare kalmadığı kararına vardı. O, Osmanlı ülkelerine geldiği günden beri karşılaştığı en çetin rakibin Cezzar olduğunu biliyordu. Bu yüzden çok daha evvel mektuplar gönderip onu kendi tarafına çekmeye çalışmış, fakat başarılı olamamıştı.

Bonapart, Doğu Akdeniz limanlarını İngiliz filosuna kapatmak, Osmanlı Devletini ürküterek barış yapmaya ve Mısır üzerindeki görüşlerini kabul etmeye zorlamak maksadıyla Suriye seferine karar verdi.

Mısır'da yeteri kadar asker bırakan Bonapart, 18.000 kişilik bir kuvvetle 10 Şubat 1799'da Mısır'dan Suriye'ye hareket etti. El-Ariş'i, Gazze'yi ve Remle'yi aldıktan sonra Yafa'yı kuşattı. Yafa, ancak 5 gün direnebildi. Napolyon kuvvetleri, kendilerine ciddi şekilde direniş gösteren Yafa'ya girdiklerinde katliam yaptılar. Daha sonra Hayfa üzerine yürüyen Napolyon, burayı da kolayca ele geçirdi.

Akkâ her ne kadar savunmaya hazırlanmış ise de yeterli değildi. Akkâ kalesinin en büyük silahı insan, Türk ve İslamın iman dolu göğsü idi.

Bonaport'ın bu kadar yeri zaptederek kısa sürede Akkâ'yya kadar gelmesi her tarafa dehşet salmış ve Akkâ'nın kurtulamayacağı düşüncesi Müslümanların üzüntü ve korkusuna neden

olmuştu. Cezzâr Ahmed Paşa, savunma hazırlıklarını sürdürerek silahlarını ve kuvvetlerini tertip ve düzene soktu.

Napolyon, Suriye harekâtında hedefi olan Akkâ'nın önüne 19 Martta ulaştı ve şehri derhal şiddetli bombardımana tuttu. Buna kale topçusu ile Türk ve İngiliz gemilerinden atılan top ve tüfek atışlarıyla karşılık verildi. Akkâ kalesi içinde bulunanlar bir hayli korkmuşlar ve dehşete kapılmışlardı. Ancak Cezzâr Ahmed Paşa'ya olan sonsuz güvenleri sonucu direnişlerinden bir şey kaybetmemişlerdi. Onların bu kadar ağır şartlar altında direndiklerini gören Napolyon, ne yapacağını şaşırmıştı.

Napolyon Bonapart, her taraftan yardım alarak savaşıyor, Cezzar ise kendi yağı ile kavrularak direniyordu. Akkâ kalesi çevresindeki çarpışmalar bütün şiddetiyle devam ediyor, iki taraf da önemli ölçüde kayıplar veriyordu. Napolyon kuvvetleri arka arkaya taarruzlarını tazeliyorlar, ne olursa olsun Akkâ kalesini ele geçirebilmek için var güçleriyle çarpışıyorlardı.

Türk kuvvetleri ise Akkâ'nın düşmesinin ölüme teslim demek olacağı düşüncesiyle canları bahasına karşı koymakta idiler. Çaresiz ölmektense namusunu koruyarak din ve devlet uğrunda can vermek onlar için daha şerefliydi.

Napolyon, bütün güçlerini kullanarak Akkâ'ya karşı hücuma geçti. Açılan gediklerden içeriye giren düşmanla kılıç ve hatta bıçak ile boğaz boğaza kanlı muharebeler verilmekte, top ve tüfekler ateş yağdırmakta idi. Öyle bir an geldi ki Cezzar Paşa, tehlikenin büyüdüğünü görünce iki yerden barut fıçılarını ve cephaneliği ateşe vermek zorunda kaldı. Patlamalarla bir çok Fransız askeri havaya uçtu.

Büyük zayiat vermiş ve hırpalanmış olan Napolyon kuvvetleri Mısır'a dönecek gücü ve cesareti kendilerinde bulamayınca kaleye tekrar ani bir hücuma kalkıştılar. O gün, İstanbul'dan gönderilen kuvvetler Akkâ'ya ulaştı. Az da olsa yepyeni silahlarla donatılmış

düzenli askerlerin de savunmaya katılmasıyla zaten yıpranmış olan Napolyon kuvvetlerinin saldırısı kolayca kırıldı.

Fransız askerlerinin bundan sonra Akkâ kalesine hücum edecek güçleri kalmamıştı. Savaşta ve ayrıca baş gösteren vebadan da hayli kayıp vermişlerdi. Başarısızlıkla neticelenen bu son taarruzdan sonra Bonapart, 21 Mayıs 1799'da geri çekilme emri verdi. İhtilâlin yenilmez Fransız ordusu artık yenilmişti.

Bonapart başarısızlığını örtmek için bir beyanname yayınlayarak Mısır'a yürümekte olan Türk ordusunu yendiğini ve Suriye seferinin bu suretle sona erdiğini ilan ettiyse de buna kimse inanmadı. Fransızlar bu başarısızlık üzerine ağır silahlarını terk ederek ümitsiz bir şekilde canlarını zorlukla Hayfa'ya atabildiler.

Mısır'da tutunamayan Bonapart, maddî ve manevî her şeyini, hatta ümitlerini orada gömerek çekip gitti. Napolyon'u hezimete uğratan ve bölgeyi terk ettiren Cezzar Ahmed Paşa'nın şöhretini bütün dünya duydu. Devlet tarafından tebrik ve ayrıca kıymetli hediyelerle taltif olundu.[48]

1775'te Zahir Ömer'in ayaklanmasını bastırınca önce Akkâ muhafızlığı, sonra Sayda valiliğiyle ödüllendirildi. Cezzar Ahmed Paşa, Lübnan, Filistin ve Suriye'deki karışıklıkları bastırdı. Bu başarısından dolayı Şam valiliği de kendisine verildi.[49]

Kaynaklar, Cezzar Ahmed Paşa'nın zeki, dirayetli ve anlayışlı bir adam olup pek çok meseleleri önceden keşfetmek hususunda bir kabiliyet gösterdiğini kaydeder. Akkâ'da mükemmel bir cami, bir çarşı ve bir çok çeşmeler yaptırmak suretiyle imar faaliyetlerinde de bulunmuştur.

---

[48] http://www.ozturkler.com/data/0004/0004_30.htm
[49] http://tr.wikipedia.org/wiki/Cezzar_Ahmed_Pa%C5%9Fa

Şöhretini gayret ve hizmetinden alan Cezzar Ahmed Paşa, Avrupa kıtasında kabına sığmayarak Kuzey Afrika'ya el atmış, Asya'ya taarruz etmiş, Napolyon Bonapart ile Akkâ müdafaasında boy ölçüşmüş, bu mağrur komutanı ters yüz etmiş bir kumandandır. Napolyon, ilk mağlubiyetin acı ve buruk tadını bu Türk komutanından tatmıştır.

Şahsî kabiliyet ve gayreti ile kendi kendini yetiştiren, 64 gün süren Akkâ kuşatmasında yiğitçe çarpışan bu Türk kahramanı ve büyüğü 23 Nisan 1804'te vefat etmiştir.[50]

Valiliği 30 yıldır. Fransızların Mısırı istila edip oradan Beriyyetüş-Şam'a hücümlarında Akka'da kapanarak şanlı bir savunma ile düşmanı yenip geri çekilmeye mecbur etmiş ve Suriye'ye zarar vermelerini önlemişti. Gayet kan dökücü, gaddar, mütecessiz ve dikkatliydi. Hatta cifir bilir ve ermişlerden zannedilirdi.[51]

Zekai Apaydın
(1884 - 1947)

Parlamenter, devlet ve siyaset adamı Zekai Apaydın, 1877'de Bosna Graveşka'da doğdu. 1903'te Mülkiye mektebinden mezun oldu. Osmanlı Devleti sınırları içindeki çeşitli il ve ilçelerde idari görevlerde bulundu.
Kurtuluş Savaşı'nın başında Mersin mutasarrıfı iken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde Adana milletvekili seçildi. Bu dönem içinde Eskişehir İstiklâl Mahkemesi üyeliği, Hariciye vekili Bekir Sami Bey Başkanlığındaki heyetin içinde Londra Konferansı'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti murahhaslığı, Lozan Barış Konferansı'nda murahhas heyeti müşavirliği yaptı.

1923 seçimlerinde Aydın milletvekilliğine seçildi. 6 Mart 1924'te kurulan İnönü hükümetinde Tarım Bakanlığı'na getirildi. Londra elçiliğine tayini üzerine 30 Ağustos

[50] http://www.ozturkler.com/data/0004/0004_30.htm
[51] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.1 205.

1924'te bu görevinden istifa etti. Bir yıl sonra Moskova Büyükelçiliğine tayini üzerine milletvekilliğinden ayrıldı.

1939 yılına kadar bu görevde kaldı, sonra kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 1947 yılında öldü.[52]

TAHİR PAŞA

(? – Bosna 1847)

Kaptan- ı Derya

Kayınpederi Çengeloğlu Halil Kaptan'ın lakabıyla anılır. Cezayir Ocağı'nda yetişti. İstanbul'da Donanma-yı Hümayun hizmetine girdi, riyâleliğe kadar yükseldi.

Yunan ayaklanması sırasında Mesolongion'un ele geçirilmesinde(1826) gösterdiği yararlık dolayısıyla patronalığa yükseldi. 1827'de mirimiran rütbesiyle Donanma-yı Hümayun komutanlığına atandı.

Ekim 1827'de Osmanlı ve mısır donanmalarının Navarin limanında birleşik İngiliz-Fransız-Rus donanması tarafından yakılması üzerine görevden alınarak Edirne'ye sürüldü.

Mart 1828'de Yunanlıların Sakız adası asker çıkarması üzerine yeniden donanma komutanlığına getirildi. Sakız muhafızı Yusuf Paşa'yı muhasaradan kurtardığı gibi, yunanlılarla birlikte gelen bir Fransız filosunu da ada sularından uzaklaşmak zorunda bıraktı. Bu başarısı üzerine tersane nâzırlığına getirildi.

1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sırasında kara ordusunda savaştı. Tophane ferikliğine, Kasım 1832'de Kaptan-ı Deryalığa getirildi. Kasım 1836'da Trablusgarp valiliğine, ardından Tophane müşirliğine, Meclis-i Vâlâ üyeliğine atandı. İkinci defa Kaptan-ı Deryalığa (1841-

---

[52] http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=454

43), Edirne(1845), Bosna (1847) valiliklerine atandı. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Eyüp'de defnedildi.[53]

Ümmühan Çuvidin
1795-1870

Çuvidin, 1795 yılında, Saraybosna'da doğar. Bu, ilk Müslüman Boşnak kadın şairin hayatı hakkında, pek bir şey bilinmemektedir. Onunla ilgili bilgilerin çoğu, sözlü anlatıma dayalıdır. Yazılı kaynaklardaki bilgiler ise, bu sözlü kaynaklarla karşıtlıklar içerir.Çuvidin'in, Saraybosna'da; önceleri aşçılık, sonra da bahçıvanlıkla uğraşan ve soyadı Çuvidin olan bir aileden geldiği varsayılmaktadır.Gençlik yılları Saraybosna'da geçmiştir.Eğitim almadığı için, okuma yazması yoktur.Olasılıkla, şiirlerini başkalarına yazdırmıştır.

Çuvidin, çok genç yaşlarda, Muyo Çamcı Bayraktar adlı bir gence aşık olur. Ancak, askere giden Muyo; 1813 yılında, Darendeli Ali Paşa komutasındaki Bosna ordusunun, Lozniça'da yaptığı savaşta ölür. Çuvidin, derin bir üzüntüye gömülür.Bir söylentiye göre; aşkının, derin ve güçlü olması nedeniyle, hayatının sonuna kadar evlenmemiştir. Diğer bir söylentiye göre ise, evlenmiş ve 2 çocuk sahibi olmuştur.1870 yılında, Saraybosna'nın Hrid semtinde, hayata veda eder.

Eserleri:

Çuvidin'in eserleriyle ilgili yeterince bilgi olmamasına karşın; onun, "Saraybosnalılar Sırplarla Savaşmaya Gidiyor" adlı şiiri ile diğer aşk şiirleri, Alhamiyad(Arap harfleriyle Boşnakça, yani, Sırp-Hırvatça yazılan eserler) yazınında, aşka özel bir yer verildiğinin ve böylelikle, sadece dinsel ve didaktik konulara yer verilmediğinin bir kanıtıdır.Oysa, Alhamiyad yazınının, didaktik ögeler taşıdığı bilinmektedir.

[53] http://www.arnavutum.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=74

“Saraybosnalılar Sırplarla Savaşmaya Gidiyor” adlı şiir; biçim, ölçü ve içerik bakımından, halk şiirine yatkındır. Çünkü, şair, halk türkülerinin söylenegeldiği bir mahallede doğup büyümüştür.Böylelikle, sözlü şiir geleneğine yakınlaşmıştır.Şiir, 79 dizedir. 57’si onluk, 22’si ise, sekizlik dizeler halindedir.Şiirin, günümüze 2 versiyonu ulaşmıştır.İlkini, Kamil Blagayiç 1827-50 yılları arasında derlemiştir ve Mostar’da söylenegelmiştir.İkincisi ise, Halit Kreşevlyakoviç tarafından, 59 dize şeklinde derlenmiştir ve Travnik’te söylenegelmiştir.

Şiirin, Darendeli Ali Paşa’nın, Lozniça’da yaptığı savaşı anlatan bölümleri, objektif bir söyleyiş biçimi taşımaktadır. Kahramanların ve tümüyle savaşın başarılı anlatımı, şiiri güzelleştirir. Canlı ve yakıcı dil, anlatılan şeyi belirgin hale getirmektedir. Savaşa giden gençler, ölüme gittiklerinin bilincinde oldukları halde, cesur ve soyludurlar. Yeniçeriler, acı duygularla dolu olsalar bile, iyimserlik içinde ölüme giderler.

Darendeli Ali Paşa, Tanrı’ya dua edilmesini ve ondan yardım dilenilmesini ister. Bu, çaresizliğe karşı, doğaüstü bir çağrıdır. Yazgı, karar verici; gerçek ise, egemen olandır. Bu dizeler, savaşa karşı, sessiz bir direnişi dile getirir. Çuvidin’in savaş karşıtı düşüncesi, savaşa giden gençlerin ölüp, kızların evde kalacakları gerekçesiyle açıklanabilir. Buna karşı, şairin çözümü, sürekli mutluluk sağlayacak olan barış önerisidir.

Şiirde, Çuvidin’in, Muyo Çamcı Bayraktar’a duyduğu aşkın yansımasını bulamayız. Bunun nedeni, şairin, geleneklerine bağlı ve kapalı bir ailede yetişmiş olmasıdır. Ancak, yine de; onun sevgisi, geleneksel ahlak kurallarını ve kadın utangaçlığını yenebilmiştir.

İlk Müslüman kadın şair olan Çuvidin’in varlığı bile, kendi başına bir özellik taşır. Kadınların duvar arkasında ve avlularda yaşadığı bir dönemde, bir kadın şairin varlığı önem kazanmıştır.

Basit sözcüklerle, eğitim görmemiş biri tarafından söylenmiş olsa da, Çuvidin’in şiiri, onun; zengin bir düş dünyasıyla, güçlü duygulara sahip, yetenekli bir şair olduğunu

kanıtlamaktadır. O; eğitimli, dar bir çevre için yazmamıştır. Çuvidin; şiirden pek anlamayıp da, yine de şiiri sevenler için yazmıştır. Bilerek uyaktan kaçınmış ve uyak, ölçü gibi şiir kurallarını pek uygulamamıştır.

Bu şiir, uslamlama gücüne değil, uyum dolu güçlü bir söyleyişe sahiptir.Şiir, sanatsal gücüne göre değil, halktan bir şiir olma özelliğine göre değerlendirilmelidir.Onda, metaforik sanatsal değerler ya da estetik sanatsal söyleyişler aramak yerine, şiiri; masum, duygulu ve heyecan dolu olarak kabul etmek daha doğru olur.[54]

Vasa Paşa
(1825-1892)

Vasa Paşa, 17 Eylül 1825'te Bosna'da doğdu. İlköğreniminden sonra, 1842'de, kuzey Arnavutluk'taki bir şehirde, İngiliz konsolosluğunda yazman olarak görev alır. Fransızca, İtalyanca, Yunanca ve Türkçe öğrendiği bu görevine, 1847 yılına kadar devam eder. Bu dillerin yanı sıra;biraz da İngilizce, Sırpça, Hırvatça ve daha sonraki yıllarda da, Arapça öğrenmiştir.

1847'de İtalya'ya giden Vasa Paşa, Bologna'da, yaz aylarında cumhuriyetçi ve papazlık karşıtı görüşlerini tanımladığı iki mektup yazar. Vasa Paşa, 4 Mayıs 1849'da, Avusturya'ya karşı ayaklanan Venediklilerin, Marghera savaşına katılır. Avusturya, bu savaşta üstünlük sağlayınca; Vasa Paşa, 28 ağustos'ta Ancona'ya kaçar. Bir Osmanlı vatandaşı olduğu için de, bu şehirden, İstanbul'a gönderilir.

---

[54] Ümmühan Çuvidin-18.yüzyılın ilk Müslüman kadın ozanı Lamiya Hacıosmanoviç Çevren Dergisi Sayı:35 Eylül 1982

Yazar, İtalya'da yaşadığı bu olayları, İtalyanca olarak kaleme alır. "Tutukluluğum : Venedik Kuşatmasından Tarihsel Bir Olay" adlı bu eser, 1850 yılında, İstanbul'da basılır. Vasa Paşa, bu kitabı yazarken; İtalyan yazar Pellico'nun, 1832 yılında yazdığı, "Zindanda" adlı eserinden esinlenmiştir. Vasa Paşa, İstanbul'da çeşitli zorluk ve yoksulluk döneminin ardından, dışişleri bakanlığında bir memuriyete atanır. 1855'te, Drande adlı bir kızla evlenir. Çiftin 5 çocuğu olur.Ancak, bunlardan dördü, genç yaşlarında ölür. Vasa Paşa, bir süre sonra; Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'deki büyükelçisi olmak üzere, Londra'da, Aziz James sarayına gönderilir. Londra'dan dönüşünde, Osmanlı devletinin çeşitli yönetim birimlerinde çalışır.

1863 yılında, Sırpça ve Hırvatça'yı bilmesi sayesinde; Osmanlı tarihçisi Ahmet Cevdet Paşa'nın yanında, Bosna-Hersek'te, tarihle ilgili bilgileri toplama görevini üstlenir.

Ayrıca, Ahmet Cevdet'in yazmanı olarak da çalışıyordu. Bu görevi, 1863 ilkbaharı ile 1864'ün kimi arasında sürdürmüştür. Vasa Paşa, bu görevdeki deneyimlerini, "Cevdet Efendi'nin Görevi Süresince, Bosna ve Hersek" adı altında yazar. Bu eser, 1865 yılında İstanbul'da basılır. Vasa Paşa, 1867'de Halep'e gider. 1872 yılında ise, "Karadağ'ın, Arnavut Geleneklerine Göre Tarihsel Bir Eskizi" adlı eserini yazar. Bu eser, yazıldığı yıl, İstanbul'da basılmış ve tarih meraklıları tarafından çok beğenilmiştir.1873 yılında, "Güller ve Dikenler" adlı eseri yayınlanır. İstanbul'da yayınlanan bu eser, İtalyanca şiirler içermektedir.Bu şiirlerde;aşk, yalnızlık, acı ve ölüm temaları işlenmiştir.Yazar; Leopardi, Lamartine ve Musset gibi romantik şairlerin izleyicisidir. Kitaptaki 41 şiir, yaklaşık 1600 dizeden oluşmaktadır.

Bu şiirlerden ikisi, Petrarca ve Tasso'ya adanmış ve sürgünde yaşam ya da aile trajedisi gibi konuları işlemektedir. Bu konular, yazarın kendi hayatının bir yansımasıdır.

Vasa Paşa, 1877 yılında, "Arnavut Halkının Haklarının Savunusunun Merkezi Komitesi" 'nin kurucuları arasında yer alır.1878 yılında ise, "Prizren Derneği" 'nin kuruluşuna katılır. Daha sonra, İngiliz elçiliğinin üstlendiği, Arnavutluğun özerkliği muhtırasını kaleme alır.

Ayrıca, aralarında; Sami Fraşeri, Jani Vreto ve Hasan Tahsin gibi vatansever kişilerle birlikte, bir Arnavut alfabesi hazırlar.16 sayfalık bir broşür halinde olan bu eser, "Arnavutça'ya Uyarlanmış Latin Alfabesi" adıyla, > 1878 yılında, İstanbul'da yayınlanır. Vasa Paşa'nın, "Ah Arnavutluk!Zavallı Arnavutluk!" adlı en popüler şiiri de, 1878'de yazılmıştır. Fanatik Vatikan'la, Fener Patrikhanesinin, Arnavutları parçalamak ve paylaşmak istediği bir zamanda yazılan bu şiir; Müslüman, Katolik ve Ortodoks Arnavutları birleştirmeyi amaçlamaktadır. İlk olarak, Çekbilimci Jan Urban Jarnik tarafından, 1881'de yayınlanır. Bu 72 dizelik şiir, coşku verici bir ulusal uyanış çağrısıdır ve "Prizren Derneği" 'nin en coşkulu durumunu yansıtmaktadır.

Vasa Paşa, şiirde; Arnavutluğu, devrilmiş bir meşe ağacına, daha doğrusu, tecavüze uğramış bir kadına benzetir. Okurlara yapılan bu duygusal dokundurmalar, ataerkil değer sistemi içinde etkili olmuştur. Yazar, ayrıca;dini inançların, insanlar arasındaki bölücü etkisini vurgulayarak, "Arnavutçuluktur, Arnavut'un inancı" savını ortaya atmıştır. Bu tanıtım, Rilindya (ulusal uyanış) döneminde ve sonrasında, Arnavut vatanseverlerinin sloganı haline gelmiştir.

Vasa Paşa, 1879 yılında Varna'da, İsmail Kemal Vlora ile birlikte görev yapar. Bu arada, paşa ünvanını da bu şehirde alır. Aynı yıl, Paris'te, "Arnavutluk Gerçeği ve Arnavutlar: Tarihsel ve Eleştirel Bir Çalışma" adlı eserini yayınlar. Bu tarihsel ve politik monografi, Londra'da, İngilizce olarak yayınlanır. Eser, ayrıca; Almanca, Yunanca, Arnavutça ve Osmanlıca olarak da yayınlanır. Daha sonra, 1844'te Arapça ve 1916'da da, İtalyanca olarak yayınlanır. Vasa Paşa, bu eserde; Pelasgoslardan ve İlliryalılardan, kendi dönemine kadar olan, Arnavutluk tarihinin bir dökümünü yapar ve ulusunun ilerlemesini sağlayacak olan araçları ve yolları tartışmaya açar. Ona göre, bağımsız ya da imparatorluk içinde özerk olan bir Arnavutluk yerine; herhangi bir il içinde, Arnavutça konuşan insanların, birlikte yaşacağı bir bölge oluşturulması sağlanmalıydı. Vasa Paşa, Arnavutça yazılmış kitapların, basım ve dağıtımını desteklemek amacıyla; 12 Ekim 1879'da, İstanbul'da kurulmuş olan, "Arnavutça Eserlerin Yayını Derneği" 'ne üye olur. Vasa Paşa, 1883'te, Lübnan genel valiliğine getirilir.

1884'te, ikinci eşi Catherina Bonatti ile ilk eşinden doğma ve hayatta kalmış tek kızı olan, Roza ölür. 1887'de, "Bir Öğretmenin Yardımına Gerek Duymaksızın, Arnavutça Öğrenmek İsteyenler İçin Dilbilgisi" adlı kitabını yayınlar. Bu kitap, Arnavutça'yı daha fazla tanıtmak ve Avrupalılara bu dili öğrenme fırsatı vermek amacıyla yazılmıştır.Vasa Paşa, 1890'da, Fransızca olarak "Temal'li Bardha: Arnavutluk Yaşamından Sahneler" adlı eserini yazar.Paris'te "Albanus Albana" takma adıyla yazdığı bu eserde; olaylar, 1843 yılında, İşkodra'da geçmektedir. Bu klasik yapılı feyleton-roman, modern beğeni açısından, aşırı duygusaldır. Evli ve güzel bir kadın olan Bardha ile genç aşığı Aradi'nin yaşadığı aşk acısı anlatılmaktadır. Eserde, sadece bir aşk öyküsü değil;aynı zamanda, Arnavutluk'taki gelenek ve görenekler anlatılır.Bu romanın didaktik yönü;aslında, onun sanatsal yetersizliğidir.Bardha, Arnavutluk'un ta kendisidir. Romanın didaktik niteliğinin ve yazarın edebi eğilimlerinin ötesinde;bu romanın, belirgin bir arka planı vardır.Entellektüeller, eserin;Mirdita'nın keşişleriyle işbirliği yaparak, İşkodra bölgesinde egemenlik kuran, Gjonmarkaj klanını gözden düşürmek amacıyla yazıldığını ileri sürmüşlerdir.

Hayatının son yıllarını Lübnan'da geçiren Vasa Paşa, 28 Haziran 1892'de, Beyrut'ta ölür. Prizren derneğinin, 100.kuruluş yıl dönümünde;yazarın bedeni, Beyrut'tan alınıp, İşkodra'daki mezarlığına nakledilir.[55]

Ah Arnavutluk , Zavallı Arnavutluk!

Ah Arnavutluk, zavallı Arnavutluk;
Kim soktu başını küllere böyle?
Ne müthiş bir kadındın önce;
Anne derdi herkes sana, anne!
Ne erdemli, ne varlıklıydın bir zamanlar!
Bağrında güzel kızlar, güçlü adamlar ,
Sürüler ve toprak, tarlalar ve hasatlar ,

[55] - History of Albanian Litarature Robert Elsie /1995- Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk Necip P.Alpan / 1975

İtalyan tüfekleri, patlayan silahlar ,
Namuslu kadınlar ve cesur erkeklerinle;
Yoldaşların en iyisiydin sen!
Patlardı silahlar ve çakardı şimşekler ,
Savaşta daima ustaydı Arnavutlar;
Ardında tek bir kötülük bırakmadan ,
Ölürse, savaşarak ölürdü Arnavutlar.
Ne zaman ki, ant içer bir Arnavut ,
Titrerdi önünde tüm Balkanlar;
Hangi zalim ülkeye giderse savaşmaya ,
Galip dönerdi Arnavut, oradan da.
Ama, bugün nasıl yaşıyorsun Arnavutluk, söyle bana;
Yıkılmış bir meşe ağacı gibisin toprağa!
Üstünden yürüyüp geçiyor bütün dünya ,
Anmıyor kimse seni; adın, ayaklar altında!
Karla kaplı dağlar, yeşermiş kırlar gibiydin ,
Bugün, bu paçavralar da ne sırtında?
Ne şanın, ne yeminler kalmış o günlerden ,
Kendi ellerinle hazırlamışsın felaketini sen.
Arnavutlar, kardeşlerinizi öldürüyorsunuz;
Baksanıza, yüzlerce parçaya bölünmüşsünüz!
Kiminiz "Tanrı'ya İnanıyorum" diyor , kiminiz "Allah'a"
Kiminiz "Türküm" diyor , kiminiz "Latinim"
Kiminiz "Yunanlıyım" diyor , kiminiz "Slavım";
Kardeşsiniz ama , hepiniz kardeşsiniz , ey bahtsız halkım!
Papazlar ve hocalar, kandırmışlar sizi;
Kalakalmışsınız böyle ayrı ve yoksul.
Yabancılar gelince, çekiliyorsunuz bir köşeye;
Karınızı, kız kardeşinizi utandırırken gözlerinizin önünde.

Unutup atalarınızın ettiği yeminleri ,
Üç beş kuruş istemeye çekiniyorsunuz, ettiğiniz hizmete.
Köleleştiriyorsunuz kendinizi; dilinizi bilmeyen ,
Kanınızı taşımayan, yabancıların karşısında.
Ağlayın, ah kılıçlar ve tüfekler ,
Bir kuş gibi tuzağa düştü Arnavutlar!
Ağlayın bizimle, ey kahramanlar;
Çünkü, yüzüstü çamura düştü Arnavutlar!
Ne ekmek kalmış, ne de et ,
Ne ocakta ateş kalmış, ne lambada ışık ,
Ne yüzde kan kalmış, ne dostlar arasında şan;
Çünkü, yerlere düşmüş o, kir pas içinde!
Toplanın kızlar, toplanın kadınlar ,
Güzel gözleriyle, gözyaşı ne demektir bilenler ,
Gelin ağlayalım; ne şanı, ne onuru kalmış ,
O Arnavutluk için, ağıtlar yakalım!
Dul kalmış artık o, kocası olmayan bir kadın;
Bir ana o, ama hiç oğlu olmamış bir kadın!
Kim o vicdansız ki, onu ölüme terk etmiş?
O ki, bir kahramandı; şimdi, böyle güçsüz kalmış.
Bu sevgili anayı, yabancıların ayakları altında ,
Ezilsin diye bırakacak mıyız?
Hayır, hayır! Kimse dilemez böyle bir utancı;
Kimse kaldıramaz bunca felaketi, acıyı!
Arnavutluk böylesine harap olmadan ,
Silah elde çıkagelsin kahramanlar, geç kalınmadan!
Uyan ey Arnavutluk, artık uykundan uyan;
Toplanın kardeşlerim, hep beraber ant içelim!
Ne kilisedir, ne cami halkımızın ilacı ;
Arnavutçuluktur, Arnavut'un inancı!

Bar'dan Preveze'ye kadar her yeri ,
Işısın, ısıtsın güneş!
Burası bizim yurdumuz, atalarımızdan kalan ,
Kimse bizi öldürmeye kalkışmasın!
Öleceksek, atalarımız gibi onurlu ölelim;
Kendimizi, Tanrı'nın huzurunda utandırmayalım!

Mehmet Meyli Kurani
1713-1801

Meyli, 1713 yılında, Saraybosna'nın Ali Fakovac mahallesinde doğar.”Meyli” mahlası, doğu şairlerine özgüdür. Türkçe, Arapça ve Acemce yazan diğer Boşnak şairler de, buna benzer mahlaslar almışlardır. “Meyli”; arzu eden, özlem duyan, güzellerin ardından koşan anlamına gelmektedir.

Zengin ve soylu olan Meyli; iyi bir kaligraf, bir şair ve aynı zamanda bir dervıştir. Kadiri tarikatındandır.Ayrıca, Silahtar Mustafa Paşa'nın, “Sinan Tekkesi”'nde şeyhlik yapmıştır.Geniş halk kitleleri Türkçe bilmediği için, bu tekkenin ziyaretçisi azdı.Meyli, 1801 yılında, hayata veda eder.

Sanatı:

Meyli, şiir yaratıcılığının ustası olduğu için; kuşkusuz, büyük bir bilgi ve kültüre sahipti. Klasik Acem şiirini çok iyi biliyordu.Onların, öz ve biçim anlayışına katılıyordu.Otantik olmasına rağmen, onların ustalıklarından yararlanıyordu.

Meyli, tasavvuf ve Divan şiiri anlayışına göre yazmışsa da; onun şiirleri, Acem şairlerden farklıdır.Acem şairlerinde, şarap bir simgedir ve onlar, bu şekilde; sonsuz gerçeğe, yani,

Tanrı'ya ulaşırlar.Meyli ise, Acem şairlerden etkilenmemiş ve kendi şiir gerçeğini, Ömer Hayyam ve Şeyh Sadi'de görmemiştir.

Meyli, lirik-tasavvuf şiir estetiğini ortaya koymuş ve kendi dinsel esinini, şiirine yansıtmış bir şairdir.Dolayısıyla, Meyli, dinsel şiirin şairidir.Tanrı'ya ve dine ağıt yazan şairdir.Kısacası, Meyli, kendi şiir dünyasıyla ve şiirleriyle; Bosna-Hersek Müslümanlarının, Türkçe şiir hazinesinde önemli bir yer tutar.

Meyli'nin lirik tasavvuf şiirleri, öz ve biçim olarak oldukça güzeldir. Yazdıkları arasında; gazel, kaside, münacaat, tahmis ve naat'ları vardır.Bütün şiirlerinde; sufi alegorisi, simgeler, benzetmeler ve karşılaştırmalar vardır.Sufi şiirinin özelliği olan, soyutlamalar ve uçarı benzetmeler, şairin dizelerinde yer alır. Onun anlatımı; dizeleri, çeşitli simgelerle zenginleştirmesi ve mecaza önem vermesiyle olanaklıdır.Okur, onun şiirlerinin esinine katılır.Esin ve çağrışımlar, şiirine zenginlik katar.

Meyli, Divan şiir türlerinden şehrengiz'e önem vermiştir.Yolu büyük İslam şehirlerine düştüğü halde, Saraybosna'yı asla unutmamıştır.Şair, düşünceye önem vererek, kısa lirik şiirler de yazmıştır.Şiirlerinde; dünya sorunlarını, insanın acı ve sevinçlerini çeşitli simgeler aracılığıyla anlatmıştır.Şiirlerinin çoğu başlıksızdır.[56]

Mehmet Meyli Kurani'nin Şiirleri

Meyli'nin şiirlerinin çoğu başlıksızdır. Bu yüzden, buraya aldığımız şiirlerin de başlığı yoktur.

Ah ederim, anımsadıkça tazelerini Saraybosna'nın;
Yaktı beni, ayrılık acısı Saraybosna'nın!

[56] 18. Yüzyıl Şairi Mehmet Meyli Kurani'nin şiiri Lamia Hacıosmanoviç Sesler Dergisi Sayı:205 Nisan 1986 Doğu Dillerinde Yugoslav Yazın Yaratıcılığının Tür ve Biçimleri Fehim Nametak Çevren Dergisi Özel Sayı Mayıs 1984

Onun havası sadece cennettedir,
Bu dünyada Saraybosna gibisi neredir?
Baştan başa çiçekleri açar bahar gelince,
Döner tüm bahçeleri cennete.
Şimdi, halimden hoşnut olmadan ulaşsam da bahara;
O kadar alıştım ki, ayrılık acısının soğuğuna.
Evreni süsleyen güneşin sıcaklığı olmasa,
Kaderin kubbesini dağıtırdım, rüzgarın uğultusuyla

İbrahim Zikri
(1795-1854/1867)

Zikri,1795 yılında, bugün Sırp toprakları içinde yer alan Uzice şehrinde doğar. Eğitimini, Saraybosna ve Belgrad'da tamamlar. Daha sonra, Saraybosna'ya yerleşir.Farsça ve Sırpça'yı iyi bilen Zikri, Halveti tarikatına girer.Burada, "Küçük Ağa" olarak tanınır.1854 ya da 1867'de, hayata veda eder.

Eserleri:

Zikri'nin en önemli eseri, "Peygamberin Mevlid'i İçin Varılan Yol"'dur.Bu eser, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin bir açıklamasıdır.Zikri'nin diğer eseri, "Divan"'dır.Bazı Osmanlı yazarları, bu divan'ın, düzenlenmiş bir divan olduğunu söyleseler de; bu eser, divan'dan çok, bir divançe(küçük divan) sayılabilir.Şairin, bu eserlerinden başka, bazı küçük kitapları da vardır.Bu eserlerden en önemlisi, "Öğüt Kitabı"'dır.

"Öğüt Kitabı", 1840 yılında kaleme alınmıştır.Eserde, 9 konu başlığı vardır ve bu başlıklar Farsça'dır.Öğütler, doğrudan doğruya, konuyu ilgilendiren başlıklar altında verilmiştir.Zikri, bu öğütleri, ayet ve hadislerle güçlendirmiştir.Böylelikle, eser, dini ve ahlaki öğütlerle bezenmiştir.Atasözleri ise azdır.

Zikri, eseri oğlu Ahmet'e adamıştır."Öğüt Kitabı", genel olarak İslami temele dayanan ahlak ve terbiye kurallarını, özdeyişlerle, Ahmet'e ve bütün bir gençliğe aşılamak amacıyla yazılmış didaktik bir eserdir.

"Öğüt Kitabı", Feridüddin-i Attar'ın, ünlü "Öğüt Kitabı"'ndan farklı olarak, konusu yerli olan bir eserdir.Eser, genelde, yalın Türkçe ile yazılmasına karşın, yer yer ağır bir dil içerir.Tamamı 210 beyittir ve Mesnevi biçiminde; mefailun, mefailun, feulun ölçüsünde yazılmıştır.[57]

Zikri'nin Öğüt Kitabı

Tanrı'ya şükürler olsun, sonsuz ve sınırsızca;
Bize nimetlerini verdi bolca!
Hediye etti bize, iman ve İslam'ı;
Hem de sundu, mal ile evladı.
Sözü anlayıp, söylemeye güç verdi;
Öğüdü ,şiirsellikle anlatmaya esin verdi.
Esenlik dileği ve dua,
Tanrı'nın peygamberine ulaşsın bir anda.
O peygamber ki,evrende yaratılmışların en şereflisidir,
İyilik sahibi Tanrı'nın sevgilisidir.
O acıyan, o müjdecidir,
Hak yolunda yürüyen ümmetine sevecendir.
Bu öğütler, ulaşsın dostlarına;
Ki ,onlar da ulaştırsınlar başkalarına.

---

[57] Uzuçe'li İbrahim Zikri ve Bilinmeyen Bir Eseri. Hasan Kolcu Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Sayı: 66 Haziran 1990

Öğütlerin Başlangıcı

Şenlendi kalemim, tüm bunlardan sonra;
Bu öğüt kitabını, yazdım ben oğluma.
Gözümün nuru Ahmet, gönlümün sevinci;
Tanrı'nın yardımı, güçlendirsin seni!
Sana benden, öğütler budur;
Sen de, bu öğütleri kabul buyur.
Bunu yazdım ki, yalın Türkçe ile
Okuyan herkes yararlansın diye.
Özdeyişli, kısa, ancak derli toplu;
Beğenilen ve yararlı öğütlerdir bu.
Ki, benden sonra da eserler kalsın;
Görenler, bunları hayır ile ansın!

Tanrı'ya Boyun Eğmenin Gerekliliği Hakkında

Uy, Tanrı'nın yargı ve emirlerine;
Çaba göster, içtenlikle ibadet etmeye!
Kıl namazını zamanında;
Namazdan sonra da, dua et Tanrı'ya!
Namazdır,İslam dininin sütunu;
İnançlıyım diyen, hiç yıkar mı bunu?
Namazdır, inanan kişinin tacı ve yücelmesi Tanrı'ya;
İçinde, Tanrı'yla erişir kurtuluşa.
Namaz kılmayanın, karadır içi kalbinin;
O, duymaz kokusunu cennetin.
Ne malında verimlilik, ne kendisinde mutluluk vardır;
Ne de, görüşmesinde yücelik vardır.

Bil ki, öldürülmesine izin verdi;
Adı destanlaşmış olan İmam Şafi.
Ey can, düşün ve anla bu gözdağını;
Namaz olmuş, dinin ve imanın esası!

Cemaatle Birlikte Olmak Hakkında

“Cemaat olun!” sünnetine et dikkat;
Bulursun sevabını Tanrı’dan, kat be kat!
Sıkı sıkıya öğütlenmiş bir sünnettir cemaat;
Hz. Muhammed, hiç terk edene eder mi şefaat?
Cemaatin erdemi çoktur, sonsuz derecede;
Bunu, hadisler de doğrular böylece.
Birçok din önderi, hemfikirdir şart olduğuna;
Her ne halde isen, çabala girmeye cemaata!
Ey, iyi huylu, sen devam et cemaata;
Yücelik bulursun, her iki dünyada da!

Günahların Açıklanması Hakkında

Günahların kötülüğünü, kendine yakıştırma;
Alacağın adı düşün sonunda!
Günahların sonu, ancak pişmanlıktır;
İki dünyada da rezil olup, utanmaktır.
Nur olmaz yüzünde günahkarların,
Sevimsiz ve aşağılıktır yanında, akıllıların.
Tanrı bizi yaratıp, verdi nimet;
Bizim de, ona başkaldırmamız mı gerek?

İnsanlık hali, düşebilirsin günaha;
O an, tövbe et sen Tanrı’ya!
Temizler günahları, tövbe etmek;
Gerekir gerçekten, günahları terk etmek.

Anne Baba Hukuku Hakkında

Uy, anne baba hukukuna;
Boyun eğ, günaha çağrıları dışında!
Hizmet et, anne babanın gönlünü kazanmak için;
Böyle yaparsan, güzel olur hayatın, malın ve dinin!
Anne babaya karşı gelmekten kaçın özenle;
Kötü olan şey, onlara karşı gelmektir dünyada ve ahirette!
Tanrı buyurdu, onlara demeyeceksin of bile;
Üzersen eğer, yuh senin haline!
Ne kadar acı söyleseler de, azarlasalar da;
Sevecenliklerinin olgunluğundandır, alınma!
Çalış elbette, onlardan dua al;
İki dünyada da bulursun iyi hal!

Onurlu İlmin Niteliği Hakkında

Benliğinin arzularına bir an bile kapılma;
Fırsatın varken, zamanını harcama!
Gece ve gündüz çalış, bilgi kazanmaya;
Böylece, aydınlanıp parıldarsın iki dünyada da!
Tüm mutlulukların mayası ilimdir;
Hem de, istediğin yere ulaşmanın nedenidir.

Yücelik edinmenin de koşulu ilimdir;
İki dünyada da, onunla saygınlık edinilir.
İlimdir, cennet hayatının aynası;
Kolaylık sağlar, canlı tutmada hayatı.
Yüksek derecelere ilimle ulaşılır,
Bütün dertler ilimle dışlanır.
İlim, dopdolu bir hazinedir;
Karun'un hazineleri, onun yanında hiçtir.
Benzersiz bir tözdür ilim;
Değeri kalmaz onun yanında, elmas ve incinin.
Ne mutlu, ilim hazinesine sahip olana;
O kişi, hiçbir zaman düşmez zorluğa!
Okuyup hadis, tefsir ve fıkıhı;
Bu üç dosta, ol saygılı!
Oku dilbilgisi, sözdizimi, retoriği ve
Gevşeklikle bezginlik gösterme!
Çaba harca ki, mantık ilmine;
Basamak olsun, kelam ve fıkıh öğrenimine.
Hastalığı kovmak için, sağlığı korumalı;
Bunun için de, biraz tıp ilmi okumalı.
Doğa ilmine bakma, kendini koru;
Anatomi ilmine bak, bazen olumlu!
Öğren, şiir söyleme tekniğini;
Onunla tamamla, nefsinin süslemelerini!
Fars dili içerir tüm incelikleri;
Onu,çok çalışıp da öğrenmeli.
Fars dilinde yaz, güzel eserler;
İncelik sahibi olur, onu bilen kişiler!
Çalış, güzel yazı ve düzyazı alanında;
O zaman artar, değerin ve sanın da!

Tarikat doğrudur, bu yüzden ona karışma;
Tarikat güzelleşir, dini yargılara uygun olursa.
Ancak, sen yine de sahip çık şeriata;
Kuşkusuz ki, girmek olanaklı değildir, şeyhsiz tarikata!
O şeyh ki, kimya gibi bulunmaz bir şeydir zamanımızda;
Sadık kişilerde bile, kuşkusu çıkıyor ortaya.

Ahlakın Tanımı Hakkında

Kendini koru, kötü ahlak sahibi olma;
Sonra uğrarsın yine, ahlakın gazabına!
Güzel huylu olan, bütün gönüllerin istediği kişi olur;
Güzel huylu olanlara, halk sunuda bulunur.
Güler yüzlü, tatlı sözlü, iyilik sahibi ol!
Gönlünden kin ve nefreti çıkarıp, erdemli ol!
Öfkeli ve zalim olma, yumuşak huylu ol!
Öfkeni yenip, sağduyu sahibi ve doğru kişi ol!
Öfke bir ateştir insanda;
Şeytan tutuşturup döndürür, onun dinini yıkıntılara.
Öfken ortaya çıktığında, yumuşak huylu ol!
Din duygunu koru, şeytanı ise kov!
Gönülden kin tutma sakın kimseye;
Kin tutanlar, her zaman beraberdir üzüntüyle!
Elindeki nimetler için kıskanç olma;
Çünkü kıskançlık, kötülüğü çağırır daima!
Çekişmeye, inada yönlenme!
Doğruyu kabul et, her gördüğünde!
Ağırbaşlı ol, kendini büyük görme!
Ve olma sen, kimseye kul köle!

Şeytan gibi kendini beğenme;
Çünkü, şeytan uğramıştır Tanrı'nın lanetine!
Övünme ve kendince kıvanç duyma;
Seni, başkaları övsün çalış da!
İnsanlar, sana sevgilerini sundukça;
Kendini bil ve çalış,onların övgüsü karşılığında!

Tanrı'ya ve Kadere Boyun Eğmenin Tanımı Hakkında

İki dünyada da huzurlu olmak istersen,
Tüm işlerini Tanrı'ya bırak sen!
Kim ki, Tanrı'ya boyun eğer;
İki dünyada da rahata erer.
Mademki, Tanrı'dandır iyilik te kötülük te;
Tanrı'ya bağlanmakta sakın gecikme!
Kader denilen gizemden söz etme sakın;
Çünkü, o çözülemez aklıyla insanın!

Şükür ve Sabır Hakkında

İstiyorsan, Tanrı'nın sürekli nimetler vermesini;
Şükret ona ve bil nimetlerinin değerini!
Şükretmek için, öyle zaman harca ki;
Artsın o kadar da, Tanrı'nın nimetleri!
Tanrı'nın verdiği nimetlere şükretmezsen,
Yoksun kalırsın bu nimetlerden.
Ne kadar çok şükredersen, o kadar yararlıdır;
Çünkü, dinin temeli sabırdır.

Tanrı korusun, uğrarsan bir belaya;
Sabırlı ol ve sakın yakınma!
Zafer kapısı, açılır sabır anahtarıyla;
Nice dertler düzelir sabırla.
Yakınıp durursan, iki şekilde zarar edersin;
Dostunu üzüp, düşmanını sevindirirsin.

Yalanın Kötülüğü Hakkında

Karıştırma dini yalan ile,
Gelme yalancının yakınına bile.
Kendine, yalancı ve hain dedirtme;
Olma kebap gibi cehennemde.
Yalan, bütün çirkinliklerin kaynağıdır;
Yalan, kargaşa ve bozgunculuk çıkarandır.
Bir yalandan sakın, yılandan bir de;
Şeker akıtsın dilin, doğruluğu ile.
İşte, yalanın durumu ibarettir bundan;
Ancak, iftira, çok daha kötüdür yalandan.

Yalan İnancın Kötülüğü Hakkında

Asla, yalan yere etme yemin;
Tanrı, kahredici sıfatıyla seni kahretmesin.
Yalan yere yemin edenler,
İki dünyada da pişmanlık çekerler.
Yalan yere yemin edenler, uğrarlar derde;
Sonra da başlarlar, sızlanıp inlemeye.
Doğru bile olsa, boş yere yemin etme;
Dilini alıştırma yemin etmeye.

Yemin etme, ondan sürekli sakın;
Saygı göster adına Tanrı'nın!

Sırları Araştırmanın Yasaklanması Hakkında

Araştırma, kaçın insanların sırlarından;
Katı kalplidir, casus gibi olan.
Kimsenin hatasını yüzüne vurma!
Başkasının çirkinliğini, diline dolama!
Ayıplanacak bir şey duyarsan, eğer birinde;
Kendine sor, bende de o rezillik var mı diye.
Hataların varsa, iyi niyetle düzelt;
Eğer yoksa, Tanrı'ya şükret!
Herkesin hatasını örtmeye çalış;
Bunu, hataları örten Tanrı buyurmuş.

Dedikodunun Kötülüğü Hakkında

Kaçın, halkın dedikodusunu etmekten;
Çekin, kardeşinin etini yemekten!*
Bil ki, dedikodu yapan, büyük bir kötülük yapmıştır;
Halk ta, bu girdaba kapılmıştır.
Başkasını çekiştirmek, leş yemek gibidir;
Dedikodücular ise, bu hatalarında direnir.
Nedensiz olarak, isyan denizine dalarlar;
Kahredici Tanrı'dan, belalarını ararlar.
Babandan sana, öğüdüm budur;
Dedikodudan koru kendini, uzak dur!
* İslam'a göre; dedikodu yapan, ölmüş kardeşinin etini yemiş sayılır.

Kulaktan Kulağa Dedikodunun Kötülüğü Hakkında

Sakın, iki inançlının arasını bozma;
O ayıbın hamalı olma!
Bir kimsenin kötü yönünü ,söyleme başkasına;
Bu davranışın zaten kötüdür, sen arabozucu olma!
Arabozuculuk haramdır, onun hakkında ayet indi;
Hadis ve akıl ise, ona kanıt getirdi.
Bu rezillik, ikiyüzlülerin sıfatıdır;
Bunlara, yüz kez lanet okunmalıdır.
Sürekli çalış, bozuşturma insanları;
Öpüştür ve barıştır, iki Müslümanı!
İki kişinin arasını düzeltmek, iyi bir alışkanlıktır;
Çalış ve bununla kendini taçlandır!
Arabozuculuk için gelirse, bir kişi sana;
Onun sözünü kes ve konuşturma!

Sırları Açıklamanın Kötülüğü Hakkında

Sakın, kimsenin sırrına açma;
Sana duyulan bu güveni, yabana atma!
Bir kimse, anlatırsa sana gizlerini;
Hak eder mi senin hainliğini?
Kuşkusuz ki, düşersin sonra dile;
Halk arasında olursun efsane.
Susar, seni görünce herkes;
Diyerek birbirine, “sözünü kes!”
Sırları saklamayı, alışkanlık edin;
Sonra, pişmanlık çekmeyesin.

Kınama ve Alaycılığın Kötülüğü Hakkında

Hor görme ve kınama kimseyi;
Aşağılık bir şeydir, kınamak birini.
Tanrı'nın kullarını alaya alma;
Zevk düşkünleri gibi, o çirkefe dalma!
Sana yaraşmaz, o kötü huy;
Sen, o huydan uzak dur!
Aşağılayıp, ayıplama fakirleri;
Bir şeylerle, hoş tut gönülleri!
Sakın, gönül ve kalp kırıcı olma;
Gönül kıranlar, uğrar Tanrı'nın gazabına.

Sövüp Saymanın Kötülüğü Hakkında

Oğlum, sakın bir kimseye sövme;
Kendini, cehennemin sesiyle dövme!
Yakışmaz, karşılıklı sövmek, dindar kimselere;
Kabul etmez bunu, Tanrı'ya ortak koşanlar bile.
Çok rezilcedir, aşağılık durumlar;
Onurlu olanlar, ondan uzak dururlar.
Ana baba söven, pisliği bilir mi?
Aslında, suçu üzerine alır o kişi.
Kim söylemezse, sin kaf sözcüklerini;
Tertemizdir onun düşüncesi.
Getirmez yan yana, "ya" ile "ba"'yı;
Tutarlar, Tanrı'nın emir ve kurallarını.
Şeriat, bir şeyi örtüp saklarsa;
Sen de, onun adını asla anma!

Aylaklığı Önleme Hakkında

Orayı burayı gezip de, aylak olma;
Akıl yolundan ayrılıp, çaresiz kalma!
Suçlanabileceğin bir duruma varma;
Rezillik sarığını, başına sarma!
Sokulma, her kahvehaneye ve dükkana;
Konumunu düşünerek, gez akıllıca!
Dükkan süpürgesi dedirtme kendine;
Anılma, çürük ismiyle de!
Tanrı, sana iş ve hizmet verdi;
Sen de, bil bu nimetlerin değerini!

İnsanların Çeşitli Durumlarının Açıklanması Hakkında

Kurtlar bürünmüş, insan elbisesine;
Kapılma, onların şirin dillerine!
Dostluk satan, zevk arkadaşlıkları çok;
Ancak, dürüstçe bağlılık gösterecek yok.
Sürekli çalışırlar aklını çelmeye;
Gülerler, bulaştırınca seni kötü bir işe.
Güvenme ey oğul, günümüz insanlarına;
Dikkat et, uğratmasınlar seni düş kırıklığına!
Eyvah, dünyada kalmadı bağlılık durumu;
Bin türlü deneyimle, öğrendim ben bunu.

Huyların Bulaşması Hakkında

İstersen, iki dünyada korkusuzluğu;
Yaklaştırma yanına, aşağılığı ve kötü huyluyu!
Aşağılık kişilere yakın olma;
Terbiyesizlerden uzaklaş daima!
Huylar da, uyuz gibi;
Bulaşır, çirkini ve güzeli.
Hor görüp, sefil ederler seni;
Sonra, olursun nefret edilen kişi.
Tanrı, sana akıl ve anlayış verdi;
Olma, şöhretsiz ve kötü isimli!
Senin soyun, temiz ve kötülüklerden uzak oldu;
Durum böyleyken, ar damarını çatlatman doğru mu?
Sürekli, iyilere yakın ol;
Yılanın zarar vereceğinden emin ol!

Çalıştırılan İnsanların Durumları Hakkında

Çalıştırdıklarına bak aldanma, aldatılma;
Sonradan güven onlara!
Emin olma ve güvenme sözlerine;
Ancak, hizmetlerinin hatalarını da görme!
Bilmezden gel hatalarını, vurma yüzlerine;
Dayanamayacakları işleri, onlara yükleme!
Azarlama, sözünü yumuşaklıkla söyle;
O da insandır, acı haline!

Bazen, izin ver dinlensin;
Ki, sen de, Tanrı'ya dua edesin!
Sen onun hizmetçisi olma, o sana hizmet etsin;
Bu, kuralıdır ilişkinin.
Konuşmanda ve susmanda terbiyeli ol;
Konuşurken, konumuna bak ve akıllı ol!
Herkesin konumunu bilip, zarif davran;
Onlara uyum sağlayıp, hoş davran!
Küçüklere davran kibarca,
Yaşıtlarınla görüş, ama bağlılıkla!
Saygı göster, bilgelere ve ilim sahiplerine;
Diz üstünde oturup, onları dinle!
Sessiz ol, yanlarında başlama söze;
Öğüt verirlerse, can kulağı ile dinle!
Kimseye düşmanca davranma;
Yoksa, zararları olur bunun sana.
Kötü bakışlı düşmanına gül, dost görün ona;
Başından savarsın belaları, böyle davranmakla.

Giyim Kuralları Hakkında

Dini kurallara uygun hale getir davranışlarını;
Böylece, sever seni yaratılmışların yaratanı.
Yürüyüşünle, elbisenle, terbiyeli olmaya bak;
Bu kurallarla, yüzünü edersin ak.
Özenme, çok süslü elbiselere;
Özellikle, altın ve gümüşle süslenmişlere!
Süslenmek, kadınlara yaraşır kuşkusuz ki;
Gerekir erkeğe, erkek giysisi.

Hoş elbiseler uydur kendine,
Tertemiz olsun ve de edeplice!

Evlenmenin Çeşitli Durumları Hakkında

Gayet zordur, bu zamanda evlenmek;
Bunun için gerekir, ayrıntısıyla düşünmek.
Dünya bozulmuş baştan başa,
İnsanoğlu eğilimlidir fesada.
Bu zamanda, güzel huylu bir kız bulmak zor oldu;
Namuslu kişiler, sanki şimdi sır oldu.
Evlenmeyi düşün, ama aceleci olma;
Zorluk çekip, ah edersin sonra.
İnek ve kısrak almak gibi değildir bilesin;
Hanım alıp beğenmedin mi, sonradan değiştiremezsin.
Tanrı korusun, alırsan kötü mizacı;
Büyük derttir, bulunmaz hiç ilacı.
Ne öğütle, ahlaken temizlenir;
Ne dayak ile terbiye olup düzelir.
Malını ve şanını yok eder tamamen;
Gönlün yanar, gözlerin dolar, haline bakarken.
Kadınlar, edinmişler nefreti şimdi adet;
Kalır mı hiç böylelerinde iffet?
Oğlum, hemen araştırmaya başlayalım;
Hakkın yardımıyla, bir iyi huylu bulalım!
Soyu temiz, yaradılış temiz, öyle ki;
İçlerinde, bulunur bir kız iffetlisi.
Gösterirse yüzünü, pencereden ve kapıdan;
Alma onu, güzel olsa da aydan!

Böylesi, namusunu alır ayaklar altına;
Tasasız ve bağlı bir eş olamaz sana.
Onun malına, istekli olma sakın;
Terbiyeli ve dindar olsun, yeter ki hanımın!
Hanımın, dindar ve iyi olsun;
Sen de biraz rahat olursun!
Zevk sürerken uyum içinde,
Dua edersin, babana ve annene.
Ancak, iyi huylu olsa da;
Eline fırsat verme fazla!
Onda, senden bir korku olmalı;
Ayrıca, istemeli sürekli onayını.
Eğer, görürsen uygun olmayan bir işini şeriata;
Davet et onu, terbiye yoluna!
Nedensiz olarak darılıp, azarlama;
Bazı şeylerde, hatalarını bulsan da!
Fazlasıyla öğüdüm var bu konuda;
Sen de, bunlardan bul birçok fayda!
Ayrıntılı bilgi istersen bunun hakkında,
Bulabilirsin, "Yüksek Ahlak" adlı kitapta.
Evine hizmet için, çalışman gerektiğinde;
Uyanık ol, bak dünyanın düzenine!
Çocukluktan, tembelliğe alışma;
Güzeldir bir ev, düzenli olunca!
Gereksinim duyma başkalarına;
Evinin eksiğini, gediğini kendin tamamla!
Kendin çabala, başkasına güvenme;
Evine hizmet et, "bu ayıptır" deme!
Boş konuşanlar, ne söyleseler de;
Sen, evinin işlerini düzenle!

Sonradan sıkıntı çekme,
Yetinmeyi bil ve cimrilik etme!
Yeme içmeye ve uykuya önem verme;
Davranma, bu hayvani özelliklerle!
Dünya malına aldanma;
Fakirleri yedirip içir, cimri olma!
Ne kadar çok olursa olsun malın,
Yetinme huyun, olsun alışkanlığın!
Yetinmek, tükenmez bir kaynaktır;
Yetinmek, rahat olmaya ulaşmaktır.
Savurgan kişiye hak da, halk da soğuk bakar;
Savurganın malı, elinden kaçar.
Cimrilik edip te etme hata;
Hediyeler dağıt, yerinde ve yolunda!
Uzaklaş, gösteriş ve riyadan;
Böylece, yoksun kalmazsın hoş karşılıklardan!

Boş Konuşmanın Kötülüğü Hakkında

Çeneni gevşetip, boş sözler etme;
Olur olmaz, yararsız şeyler söyleme!
Söz, insan cevherinin mihenk taşıdır;
Onunla, insan saf mı, değil mi anlaşılır.
Söz söyleme, iyice düşünmeden;
Tut söz yularını, elinden yitirmeden!
Sözün yararı çoktur, ama;
Yine de ondan gelir, binlerce bela.
Sözle bulunur saygınlık, iki dünyada;
Ancak, felakete de uğranır, yine onunla.

Sonsöz

Ciğerimin köşesi, sana özel öğütlerim budur;
Sen de öğütleri, hemen kabul buyur!
İsterim Tanrı'dan, ey gözümün nuru;
Olasın her iki dünyada, özümün gururu!
Tanrı, seni her iki dünyada başarılı kılsın;
Olgun ve terbiyeli davrananlardan olasın!
Okuyanların, yüce Tanrı yardımcısı olsun;
Tanrı'nın yiğit kullarının yardımı, yanında olsun!
Ey Zikri! İşte, bu yazdıklarım böylece bitti;
"Şiirsel Mücevherler" diye koydum ismini.

Mehmet Şakir Kurtçehayiç
1844-1872

Yazar ve gazeteci olan Kurtçehayiç, 1844 yılında doğar. Byelo Pole medresesi öğretmeni olan Mehmet Efendi'nin oğludur. Eğitimini babasından alır.Zekası sayesinde, öğreniminde; kısa zamanda, iyi bir yere ulaşır.İlk devlet hizmetinde, Plevlye kadılığında memur olarak çalışır.Daha sonra, Novi Pazar'da, bir mahkemede çalışmaya başlar.Bu işinden ayrılıp, 1868'de Saraybosna'ya taşınır.Burada, önce, "Bosna"; sonra da, "Saraybosna Çiçek Bahçesi" adlı gazeteleri çıkarır.Yazarın en son bulunduğu görev ise, belediye başkanlığıdır.

Kurtçehayiç, önce, "Bosna" gazetesini çıkarır.Bu gazete, 1000 kadar tiraj elde edebilen; basit, göze çarpıcı özellikleri olmayan, özensiz ve okurlar için ilgi çekici olmayan bir gazetedir.Kurtçehayiç, 1868'in sonlarında, "Saraybosna Çiçek Bahçesi(Gülşen-i Saray) adlı bir gazete çıkarır.Toplam 169 sayı çıkan bu gazetenin ilk sayısı, 26 aralık 1868'de; son sayısı ise,1 temmuz 1872'de çıkmıştır.4 sayfa olan bu gazete, Boşnakça(Sırphırvatça) ve Türkçe olarak yayınlanmıştır.

“Saraybosna Çiçek Bahçesi”, tamamiyle Kurtçehayiç’in bir eseri sayılır.Gazeteyi kendi hazırlıyor, düzeltileri kendi yapıyor ve yazıların çoğunu kendi yazıyordu.”Bosna”, hükümetin yayın organı iken; “Saraybosna Çiçek Bahçesi”, bağımsız bir gazetedir.Bu yüzden, gazetede sert yazılar yayınlanmakta ve sert polemikler yapılabilmektedir.Rusya’nın doğu politikasının eleştirisi ve Rusya’da Müslümanlara yapılan baskılar; Polonya’da, dilin ve dinin yasaklanması ile Girit, Kandiya’da yapılan savaş üzerine yorumlar, bu polemiklere örnektir.

Gazetede, Kurtçehayiç’in birçok konudaki yazıları arasında, gezi röportajları da yer almaktadır.Bu gezi yazılarının yazılma nedeni, yazarın sağlığının bozulması ve bu yüzden, gezilere çıkmak zorunda olması ve bu gezilere gitmişken de, gittiği yerleri tanıtma isteğidir.Bu yazılardan ilk ikisi, 1871 yılının yaz aylarında yayınlanan, 30. ve 31. sayıda çıkmıştır.

“Saraybosna Çiçek Bahçesi”’nde, eğitime ve eğitimle ilgili öğütlere yer veren yazılar da yayınlanmıştır.Okul inşa etmek okullara yardım etmek ve ders kitapları yayınlamakla ilgili pek çok yazı, gazetede yer almıştır.Ayrıca, eğitimi ve öğretimi tanıtan, sayısız yazı da vardı.Bu yazılardan birinde, Kurtçehayiç, “Eğer, bilime sarılmazsak, yok olacağız!” demektedir.

Gazetede, politika, gezi röportajları ve eğitim dışında; gündelik hayatla ilgili, pek çok sıradan yazı da yer almaktadır.Bunlar; sağlık, temizlik hakkında öğütler, çocuk yetiştirme, tarımcılık, batıl inançlarla savaşım, içkiyle savaşım, zehirlenmelerden korunma, yangından korunma gibi konulardır.

Kurtçehayiç, 1872 yılının başlarında hastalanır.Verem olmuştur.Önceleri, hastalığına pek önem vermez.Ancak, hastalık ilerleyince, gazeteyi yayınlamaya ara verir.Gazetenin, 29 nisan 1872 tarihli sayısında, sağlık nedenlerinden dolayı, yayına ara verdiğini açıklar.Kurtçehayiç’in tedavisi, yaklaşık 1 ay sürer.Gazete, 27 mayıs 1872’de, yine

çıkmaya başlar.Ancak, 24 haziran 1872 tarihli sayısında; Kurtçehayiç, hastalığının tam olarak tedavi edilmediğini ve 25 gündür yatakta olduğunu yazar.Bu yazı, onun son yazısıdır.Yazar, doktorun önerisiyle, hava değişimi için Viyana'ya gider.Ancak, burada, hastalığına yenik düşer ve eylül 1872'de vefat eder.Kurtçehayiç'in mezarının yeri bilinmemektedir.O, İvan Franyo Yukiç gibi, Viyana'da fakirler mezarlığına gömülmüştür.

Sanatı:

Kurtçehayiç, bulunduğu tüm görevlerde, son derece etkin bir kişiydi.Gazetelerinde müjdelediği amaçlarıyla, bütün Bosna halkının sevgisini kazanmıştır.Kurtçehayiç, özellikle, okul açma girişimlerinde çok sevilmiştir.Halkın eğitim ve öğrenimini engelleyen her şeye, kesinlikle karşı gelmiştir.Ölümünden kısa bir süre önce gittiği Viyana hariç ,Avrupa ülkelerine gitmediyse de; eğitimde, Avrupa'nın örnek alınması gerektiğini savunmuştur.

Onun, gelecek için öngörüleri, yurttaşlarından ileri bir dereceye ulaşmıştır.Dar görüşün egemen olduğu bir dönemde, halk arasında anlaşmazlık yaratmadan; sağlam bir düşünceyi, sanatın güzelliğini kullanarak sunabilmiştir.Sanat konusunda şöyle yazmaktadır:

"Herhangi bir sanata rastlanıldığı zaman, onun kimin tarafından oluşturulduğuna bakmadan, hemen kabul etmek gerekir.Çünkü, bizde, bilgiyi yasaklayan bir din ve yasalar yoktur."[58]

Mehmet Hulusi
1843-1907

Yazar ve gazeteci olan Hulusi, 1843 yılında doğar.Öğrenimini İstanbul'da tamamlar.Bu yüzden, Türk dilini yakından tanımıştır.Öğrenimini tamamladıktan sonra, ülkesine döner ve bir devlet dairesinde çalışmaya başlar.

[58] Bosna-Hersek'te İlk Gazeteler Minka(Emine) Nemiya Çevren Dergisi Sayı: 71 Mayıs-Haziran 1989

1876 yılının ocak ayında; Hersek, Bosna'dan ayrılınca, 1865 yılının anayasasına göre, bir basımevi kurmak ve gazete çıkarmak zorunda kalır.Böylelikle, hükümet resmi bir gazete çıkmasına izin vererek, Hersek'teki ayaklanmaları önlemeyi de sağlamış olacaktı.Basımevi için gerekli olan araç-gereç, Saraybosna'dan getirtilir.Bu arada, Hulusi de, Saraybosna'ya gelir ve gazetenin başına geçer.

Bu resmi gazetenin adı, "Neretva"'dır ve ilk sayısı, 19 şubat 1876'da çıkar.Bosna gazetesi, 13 mart 1876'da çıkan 507. sayısında, "Neretva"'nın basın hayatına katılmasını selamlar.Gazetenin kaç sayı çıktığı bilinmemektedir.Ancak, çeşitli kaynaklara göre, 38 sayı çıkmıştır."Neretva"; hem tasarım, hem içerik bakımından, "Bosna" tarzı bir gazetedir.Boşnakça(Sırphırvatça) ve Türkçe olarak, 2 dilde yayınlanan gazetenin tirajı, 300 kadardı.

Hulusi, "Neretva" dışında, resmi bir gazete olan "Bosna"'da da yazı yazmaktadır.Ayrıca, 1884-1897 yılları arasında, "Vatan" adlı Türkçe çıkan bir gazetede ve 1897-1902 arasında, "Peliber" adlı, yine Türkçe çıkan bir gazetede yazılar yazmıştır.Hulusi, 1907 yılında hayata veda eder.[59]

Ali Paşa

İzvorniklidir (Zvornik). Eşraftan olduğu için 1223 de (1808) mirimiran rütbesiyle İzvornik mutasarrıfı ve 1228 de (1813) Bosna valisi olup 1230 da (1815) azledildi. Orada da vefat etmiştir[60]

---

[59] Bosna-Hersek'te İlk Gazeteler.Minka(Emine)Memiya Çevren Dergisi Sayı:71 Mayıs-Haziran/1989
[60] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.1 276

Ali Paşa

1820

Bosna beylerinden olup mirimiran olmuş ve bir aralık serkeşane hareketlerde bulunup affedilmişti. Bu senelerde (1820) vefat etti[61]

Ali Paşa (Fedai)

1820

Bosnalıdır. 1243 de (1827-28) mirimiran olmuştur. Bu senelerde 1820 de vefat etti.[62]

Ali Rebi Efendi (Cabızade)

1226 (1811)

Mostarlıdır. Fatih dersiamlarından olup 11 Muharrem 1226 da (6 Şubat 1811) de vefat etti.[63]

Hasan Paşa

(-?/1800-1810)

Srebreniceli Ahmed Paşa'nın kardeşi olup 1210 da (1795-96) onun vefatında mirimiran oldu. 1212 de (1797-98) İzvornik mutasarrıfı oldu. Bu senelerde (1800-1810) arası vefat etti[64]

---

[61] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.1 277

[62] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.1 284

[63] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.1 298

[64] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.2. 635

Mahmud Paşa

Boşnak beylerinden olup İzvornik (Zvornik) kumandanı olarak 1242'de (1826-27) mirimiranlıkla oraya mutasarrıf olmuştur. Az bir muddette vefat etti.[65]

Mehmed Paşa (Boşnakzade)
1294 (1877)

Çukadar-ı şehriyarı Boşnak Osman Ağa nın oğlu olup 1227'de (1812) doğdu. 1248'de (1832-33) mabeyn-i hümayuna alınıp 1255 de (1839) kuranadan oldu. İkinci mabeynci iken 1264'de (1848) affolundu. Ardından mirimiranlıkla Varna muhafızı olup Ramazan 1267 de (Temmuz 1851) vezirlikle Edırne valisi olarak 1268'de (1851-529) azledildi.

Muharrem 1270'de (Ekim 1853) Selanik, Zilkade de (Temmuz 1854) İşkodra, Muharrem 1271'de (Eylül Ekim 1854) Rumeli, Recep 1272'de (Mart1856)Sivas ve Zilka de 1275 de (Haziran 1859) Kastamonu valisi olup Cemaziyelevvel 1276'da (Aralık 1859) ayrıldı. Zilhicce 1278 ortalarında (Haziran 1861 sonları) Bursa valisi olup 1279'da (1862-63) ayrıldı. Ramazan 1285'de (Aralık 1868- Ocak 1869) Canik mutasarrıfı olup Şaban 1293'de (Ağustos-Eylül 1876) ayrılmıştır.

15 Safer 1294'de (1 Mart 1877) vefat eyledi. Camlıca da Selami Efendi yakınında meftundur. Dindar, edip, yumuşak, doğru, derviş huylu, tedbirsizdi.[66]

[65] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.3. 923
[6666] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.4. 1043

Osman Ağa (Hafız)

1228 (1819)

Enderundan yetişerek kahvecibaşı, sonra kiler kethudasıve sonra çukadar-ı şehriyarı oldu. 29 Şaban 1228'de (27 Ağustos 1819) vefat etti. Haydarpaşa da meftundur. Oğlu Hafız Yusuf Efendi dir.[67]

Ruşen Eşref

(1865-1919)

Bosna'da doğdu. Askerî Tıbbiye'yi bitirdi. Deri ve zührevî hastalıklar uzmanıdır. Türkiye'de frengi araştırmalarını başlatan ilk hekimdir. Gülhane Askeri Hastanesinde görev almış, son olarak Haydarpaşa Hastanesi'nde çalışmıştır.[68]

Cevat Rıfat Atilhan

(Asker, Yazar D.1892, İstanbul- Ö. 4 Şubat1967)

Bosna Hersek beylerinden Hurşit Paşa'nın torunu. Şam mutasarrıfı Hasan Rıfat Paşa'nın oğlu. Kuleli Askerî Lisesi ve Harbiye Mektebi mezunu. Teğmen olarak katıldığı Balkan savaşında (1912) yaralanarak esir düştü. Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin cephesinde, milli mücadelede Zonguldak Bartın-Ereğli bölgesinde milis kuvvetleri komutanı olarak savaştı. "12 bin kişilik kuvvetiyle Fransızların Ankara'ya karşı ilerleyişlerini 15.10.1920 ve 12.01.1921 tarihli çarpışmalarda durdurmuş ve Cevat Rıfat Atilhan'a bu hizmetlerinden dolayı 10.08.1336 tarihinde 4.Fırka vasıtasıyla gelen emirle TBMM'nce milis generalliği rütbesi verilmiştir. Daha sonra bu birlikler düzenli ordu birlikleri olarak 1.ve 2. İnönü savaşlarında kullanılmıştır." (Daniş Esendal), Atilhan'a gösterdiği askeri başarılardan 19 madalya verilmiştir. Cevat Rıfat Atilhan, ordudan ayrıldıktan sonra basın hayatına girdi, aralarında Bugün ve Sebilürreşad'ın bulunduğu çok sayıda gazete ve dergide binlerce makale yayınladı. Milli mücadele yılları, Türk ve dünya politikası, dini konular, masonluk,

---

[67] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.4. 1284.

[68] Genel Kültür Ansiklopedisi. c.1. Milli Gazete- Risale işbirliği ile hazırlanmıştır. Sayfa 169

Yahudilik ve Siyonizm üzerine araştırmalarından oluşan 76 basılı kitabı vardır. Türkiye'de masonluk ve Siyonizm konusunda ilk uyarıcı eserleri kaleme almış olan Cevat Rıfat Atilhan, bu nedenle olsa gerek şimdiye kadar hiçbir ansiklopediye alınmadı. Milli Kalkınma Partisi ve İslam Demokrat Partisinin kurucusuydu.

Başlıca Eserleri: Küfrün Karşısında Müslümanlık, Medeniyetin Batışı, Türkoğlu Düşmanını Tanı, Dünya İhtilalcileri ve İsrail, Dünya İstilacıları, Masonluk, Musa Dağı, Siyonizm ve Protokolleri, Farmasonlar İslamiyeti ve Türklüğü Yıkmak İçin Nasıl Çalıştılar, İğneli Fıçı, Suzi Liberman'ın Hatıra Defteri, Farmasonluk İnsanlığın Kanseri, Türk İşte Düşmanın, İslam ve Beni İsrail, Yahudiler Dünyası Nasıl İstila Ediyorlar, Tarih Boyunca İslam Hakimiyet ve Uğradığı Suikastlar, Bütün Açıklığı ile İnönü Savaşları ve Hakiki Kahramanlar, Menemen Hadisesinin İçyüzü, 31Mart Faciası, Sarıklı Kahramanlar.[69]

Şeyhülislam El-Hâc Refik Efendi
1229

Bosna Çelebipazarı kasabasındandır. Ali Efendi'nin oğludur. O'da Hacı Abdullah Efendi'nin oğludur. Hicri 1229 yılında doğmuştur. İlköğrenimi sırasında babası vefat etmekle yetim kalmıştır. Bosna sarayına gelerek ilim tahsiline gayret etmiş, Şer'î Mahkeme'ye devam etmiştir.

Hicri 1248 yılında Bosna kadısı olan Ispartalı Hüseyin Efendi zeka ve liyakatını gördüğü için Hicri 1249 da Refik Efendi'yi İstanbul'a getirip kendisine damat edinmiştir. Bu iltifattan sonra Refik Efendi son derece gayretli bir çalışmayla ulemâdan Aksekili Ahmed Efendi'den yüksek ilim icazeti almıştır. Ferâiz ilminde şöhretli olan Aksekili Görücü Muhammed Sakıp Efendi'den de miras hukuku tahsilini tamamlamıştır. Hicri 1253 yılında kayınpederinin Şam kadılığına tayini sebebiyle birlikte Şam'a gitmiştir. Muhyiddin-i Arabî Hazretlerinin türbe-i saadetlerini ziyaretle birlikte Şeyh Muhyiddin-i Arabi'nin bilumum

[69] Genel Kültür Ansiklopedisi. c.1. Milli Gazete- Risale işbirliği ile hazırlanmıştır. Sayfa 53

eserlerini mütalaa ve tetkik ederek feyzi hakikiye mazhar olmuştur. Şeyh Muhyiddin-i Arabi Hazretleri'ni birkaç defa rüya aleminde de müşahade etmiştir. Kezalik Şam'da Şeyh Ziyaeddin'in halifelerinden Şeyh Abdulfettah Hazretleri'nden icazet alarak Nakşîbendî tarikatına da girmiştir. Hicri 1254 yılında kayınpederinin Şam'da vefatı üzerine İstanbul'a dönerek Mücellidât-ı Ulûmu Âliyye ve Âlâya ya ve bilhassa Fıkh-ı Şerif mütalaatına sa'yu gayretle devam etmiştir. Sonra Evkaf Nezaretinde müfettişlik görevine başladı. Hicri 1256 yılında Fetvahane-i Âliyye'ye görevlendirildi. Hicri 1257 de Eyüp Mahkeme-i Şer'iyyesine Hicri 1260 da Varna Niyabeti'ne tayin olundu. Hicri 1261'de Fetvahane-i Âliyye'de müsevvid olarak görevi devam ettirdi. Fetvâ Emîni olan Müşerrebzâde Sudûr'dan Muhammed Arif Efendi –ki sonra şeyhülislam olmuştur- Hicri 1262 senesi ramazanında Meclis-i Vâlâ Müfettişliği'ne tâyin oldu. Şeyhülislam Mekkîzade Muhammed Âsım Efendi boşalan fetva görevine fakih, edip ve oldukça dindar bir zatın tayini hakkında Arif Efendi'yle müşavere ederek bu makama Refik Efendi'nin müstehak olduğuna karar vermişlerdir.

Şeyhülislam Hazretleri ilmî mertebesini anlamak için Muhammed Refik Efendi'yi huzuruna çağırmıştır. İmtihan ettikten sonra nasıl bir cevher fazileti olduğunu anlayarak derhal fetvâ emanetine tayin etti. Mehmet Refik Efendi'nin dış medreselerden olması ve henüz genç bulunması hasebiyle rüfekâ arasında dedikoduya vesile oldu. O senenin Zilhicce ayında Mekkîzâde vefat ettiğinden devam eden dedikodular Makâm-ı Meşîhat'a gelen Ârif Hikmet Beyefendi Hazretlerinin kulağına kadar geldi. Ârif Hikmet Beyefendi Muhammed Refik Efendi'nin kudreti ilmiye ve kemâlât-ı fıkhiyyesine hayran kaldı. Ve sonra da takdir ve tebriklerini esirgemeyerek hicri 1264 tarihinde İzmir payesi ile Bilâdı Dûriyye'den (şehirlerin incisinden) Bosna kazası, 1265 de beş şehirden Edirne, 1266 da Hurneteyn-i Muhteremeyn, 1270 de İstanbul pâyelerini ihrâz eyledi. 1272 de Evkâf-ı Hümayun Müfettişliği'ne, 1273 de Meclis-i İntihab Hükkâm-ı Şer'î âzâlığının inzimâmıyla Sadreyn Müsteşarlığı'na tayin buyuruldu. 1274 de ikinci defa İhrâz-ı Müsned Emanet-i Fetva ve aynı senenin Ramazan ayında Anadolu Kazaskerliği makamına yükseldi. 1276 da tamir olunmakta bulunan Ravza-i Mutahhara'yı hazreti risalet penâhi bâb-ı mağfiret

meâbına dâire-i meşîhatta mün'akid meclisi ulemada Muhammed Refik Efendi'nin teklifi ile

" صلاة في مسجدي هذا افضل من الف صلاة فيما سواه الا المسجد الحرام "

"Benim mescidimde kılınan şu namaz başka mescidlerde kılınan namazlardan bin kat daha efdaldir. Mescid-i Haram müstesna."

Hadisi Şerifinin yazılması, münasib görülmesi Sultan Abdülmecid Han Hazretlerince dahi takdir ve tasvib olundu. 1282 de sahip olduğu sorumluluklar uhdesinde kalmak kaydıyla Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye âzâ oldu. Ve o sene Hicaz'a gitme şerefine de nâil oldu. 1283 senesi Rebiülevvel ayının 27. Perşembe günü Şeyhülislamlık makamına da tayin edildi. 1285 Muharreminin 7 sinde infisâl eyledi. Şeyhülislamlık müddeti 1 yıl 9 ay 9 gündür Aynı senenin Cemaziyelevvel ayında humma hastalığına yakalanarak 30 gün kadar hasta yattı. 1288 senesi Muharrem ayının 29. günü vefat etti. Mezarı ilkönce Mustafa Paşa dergâhı civarında Muhammed Arif Efendi'nin mezarının yanına kazılmış iken Padişahın emriyle Fatih türbesinin yanında yeniden kazılan mezara defnedilmiştir.

Mehmet Refik Efendi iffet ve nezâhetde benzersiz, ilimde yüksek dereceli, fıkıhta deryâ idi. Kıymeti ilmiyesine kimse noksanlık yakıştıramazdı. Umumun hüsn-ü zan ve senâsına mazhar emsalsiz bir fazilet idi. Teçhiz ve tedfininde bakanlar, vezirler ve âlimler hazırbulunmuştur. Merhum Cevdet Paşa "hazine-i fıkhı buraya defnediyoruz" demiştir. Gözyaşları arasında kabre konulmuştur. Vefat ettiğinde 59 yaşındaydı.

Sultan Mecid'in Osmanlı nişanlarının tamamına hâiz olmuştu. Fetevâyı feyziyyenin nakillerini hâvî kıymetli bir eseri vardır. Büyük bir cilt olarak 1266 senesinde matbaa-i âmire de basılmıştır. Bosna vilâyeti dahilinde Moskat reisi olan Çelebipazarı kasabasında bir cami-i şerif ile bir sıbyan mektebi yaptırmıştır.[70]

[70] İlmiye Salnâmesi Meşîhat-ı Celîle-i İslâmiyyenin Cerîde-i Resmiyyesine Mülhaktır. Dârül hilafetül âliye Matbaa-i Âmire 1334 sayfa 596-597-598

Refik Mehmed Efendi (Hacı)
1288 (1871)

Boşnakzadedir. Dersiam, müderris ve Fetvahane de müsevvid olup Ramazan 1262'de (Eylül 1846) fetva emini oldu. Zilkade 1263'de (Ekim-Kasım 1847) Bosna mollası, 1264'de (1848) İzmir payesi, Cemaziyelevvel 1265'de (Nisan 1849) Edirne payesi, Zilkade 1266'da (Eylül 1850) Mekke payesi, Ramazan 1270'de (Haziran 1854) İstanbul payesi, Receb 1273'de (Mart 1857) evkaf müfettişi, 1274'de (1857-58) tekrar fetva emini, Ramazan 1274'de (Nisan-Mayıs 1858) Anadolu payesi, 1282'de (1865-66) Anadolu kazaskeri, az sonra Meclis-i Vala müftüsü ve zilhicce 1282'de (Nisan-Mayıs 1866) Rumeli payesi oldu.

27 Rebiyülevvel 1289'de (9 Ağustos 1866) şeyhülislam oldu. 7 Muharrem 1285'de (30 Nisan 1868) ayrılıp 15 Cemaziyelevvel 1285 de (3 Eylül 1868)Mecalis-i Aliye ye memur oldu. 4 Safer 1288'de (25 Nisan 1871) vefat eylemiştir. Fatih Camii'nde yol tarafında medfundur.

Hakkıyla iftaya kadir, fevkalade bir zat idi. Fıkıhta fetvaları üzerine amel olunur, alim, fazıl, mültefit, edipdi. Kardeşinin oğlu Lütfullah Efendi, damadı Arif Ahmed Efendi'dir[71]

Not: Salih Sıdkı Hacihüseyinoviç (ö-1888), Muhammed-Enveri Kadiç (1855-1931), Janiçar Mustafa-Paşa (1804-1805), Husrev Mehmed-Paşa (1806-1807), Süleyman-Paşa Boşnjak (1816-1817), Dzelaludin-Paşa (1820-1821), Husein-Kaptan Paşa (1831-1832),

Yukarda isimlerini belirtmiş olduğumuz kişilerin Osmanlı döneminde yaşamış olup Osmanlı devletine hizmette bulunduklarını görmekteyiz. Hayatları ve yaptıkları hizmetler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımızdan dolayı sadece isimleri hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

[71] Sicilli Osmani. Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını. Numune Matbaacılık. İst. Nisan. 1996. c.4. 1373

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

19. yüzyılda, Osmanlı'nın gücünü birçok alanda büyük oranda kaybettiği görülür. Bununla birlikte köklü bir ilmi geçmişe sahip olması, bu alandaki çalışmaların hemen her bölgesinde mümkün olduğunca sürdürülmesini sağlamıştır.

O dönemde Osmanlı Toprakları dâhilinde olan Bosna-Hersek bölgesindeki ilim adamları ve bu bölgedeki ilmi faaliyetler de tezimizin konusunu teşkil etmektedir. Bununla birlikte çalışmamızda biz bilhassa, Bosna-Hersek bölgesinde yaşayan ilim adamlarının, Osmanlı'nın ilmi faaliyetlerine yaptığı katkıları ortaya koymaya çalıştık.

İki ana bölümden oluşturduğumuz tezimizin birinci bölümde, tarihten günümüze Bosna-Hersek'in coğrafi, siyasi ve kültürel yapısını ele aldık. Bu bölümde, Bosna-Hersek bölgesinin kendi ismiyle anılmaya başladığı tarihten itibaren kimlerin hâkimiyetinde bulunduğu ve hangi kültürel evreleri geçirdiği irdelenmiştir.

Tezin yapılış amacını yansıtan ikinci bölümde ise, Bosna-Hersek bölgesinde doğup yetişen ilim adamları saptanarak bunların ilmi faaliyetlerini nerelerde ve hangi alanlarda yaptıkları araştırılmıştır.

Anılan ilim adamlarını ana iki kategoride ele almak mümkündür. Birincisi, Bosna-Hersek bölgesinde doğup yetişen ve yine ilmi çalışmalarını bu bölgede sürdürenler, diğeri ise, Bosna-Hersek bölgesinde doğup yetişen fakat ilmi çalışmalarını Osmanlı'ya ait başka bölgelerde sürdürenler olarak belirlenebilir.

Osmanlı'nın hâkimiyeti altına girdiği döneme kadar o bölgede kurulan büyük merkezi devletlerin hegemonyası altında bulunmuş olan ve hemen her dönemde oldukça sıkıntılı ekonomik ve kültürel süreçler geçiren Bosna-Hersek, Osmanlı'ya katıldığı dönemden itibaren her alanda oldukça müreffeh bir hayat yaşamaya başlamıştır. Bu rahat hayat tarzıyla birlikte Osmanlı'nın Dini ve Kültürel anlayışını koşulsuz benimsemeleri, Osmanlı'nın ilmi alandaki ilerlemelerine de önemli katlıklar sağlamalarında çok etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Alpan Necip P.

Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk / 1975 ,

Babuna, Aydın,

Geçmişten Günümüze Boşnaklar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 107, İstanbul 2000

Başagiç, S.

Kratka Uputa u Proşlost Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1900,

Bosna-Hersek'te İlk Gazeteler

Minka(Emine) Nemiya Çevren Dergisi Sayı: 71 Mayıs-Haziran 1989,

Çavuşeviç, Reco,

Bosna Müslümanlara Son Uyarı, Cilt 1, Özyılmaz Matbaası, İstanbul 1994 ,

Çuvidin Ümmühan,

18.yüzyılın ilk Müslüman kadın ozanı Lamiya Hacıosmanoviç Çevren Dergisi Sayı:35 Eylül 1982 ,

Develioğlu, Abdullah,

Emekli Müftü,Büyük İnsanlar (Üçbin Türk ve İslam Müellifi.) Yaylacık Matbaası. İst. 1973 sayfa 493,

Elsie Robert,

History of Albanian Litarature /1995-

Eren, Ahmet Cevat,

Mahmut II. Zamanında Bosna Hersek, İstanbul1965,

Genel Kültür Ansiklopedisi,

Milli Gazete- Risale işbirliği ile hazırlanmıştır. c.1. Sayfa 53,

Hadzijahiç, Muhamed,

İslam i Muslimani u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1977

http//sancak.org.tr

http//bs.wikipedia.org/wiki/povijest_bosne_i_hercegovine

http://www.vesaire.net/index.php?git=3&got=1&sbharf=09&sbll=0&kng=137,

http://www.ozturkler.com/data/0004/0004_30.htm,

http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=454 ,

http://www.arnavutum.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=74 ,

İlmiye Salnâmesi

Meşîhat-ı Celîle-i İslâmiyyenin Cerîde-i Resmiyyesine Mülhaktır. Dârül hilafetül âliye Matbaa-i Âmire 1334 sayfa 596-597-598

Kolcu Hasan,

Uzuçe'li İbrahim Zikri ve Bilinmeyen Bir Eseri. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Sayı: 66 Haziran 1990,

Milli Eğitim Bakanlığı,

M.E.B. Basım evi, İstanbul. 1969 Türk Ansiklopedisi,

Nametak Fehim,

18. Yüzyıl Şairi Mehmet Meyli Kurani'nin şiiri Lamia Hacıosmanoviç Sesler Dergisi Sayı:205 Nisan 1986 Doğu Dillerinde Yugoslav Yazın Yaratıcılığının Tür ve Biçimleri Çevren Dergisi Özel Sayı Mayıs 1984,

Özen, İsmail,

Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1975,

Saltaga, Fuad,

Muslimanska Nacija u Jugoslaviji, Porijeklo, İslam, Kultura, Povijest, Politika, Sarajevo 1991,

Süreyya, Mehmed,

Sicil-i Osmani, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, İstanbul 1996

Türkiye Diyanet Vakfı,

İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1992,

Türkiye Diyanet Vakfı,

İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1998,

ÖZGEÇMİŞ

Husen Hadzi 03.08.1975 yılında Kosova (Prizren'de) doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Prizren'de tamamlamıştır. Priştine Alauddin Medresesinden mezun olmuş ve 1996 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanmıştır. İlahiyat Fakültesinden 2002 yılında mezun olmuştur. 2003 yılında İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında yüksek lisans yapmaya hak kazanmıştır. 2007 yılında bu bölümden mezun olmuş, aynı zamanda Kayseri Organize Sanayi Bölgesi bir firmada Dış Ticaret Bölümünde çalışmaktadır.

İletişim Adresi:

Tuna Cad. Kayın Sok. Yağcıoğlu Apt. 3/12

KAYSERİ

e–mail: hhadzi@hotmail.com